

SLAVONIJA U 16. STOLJEĆU

Osvajanje Slavonije:

- 1536. Turci provaljuju u srednju Slavoniju i zauzimaju gradove slavonske vlastele
- Mehmed – beg Jahjapašić osvaja Požegu 1536. – pada čitava požeška županija
- od novoosvojenog područja Turci stvaraju Požeški sandžak (1537./38.)
- turski posjedi u istočnoj Slavoniji ostaju u sastavu Srijema do 1557.
- Dobor, Kobaš, Dubica i Stara Gradiška => Bosanski sandžak
- Brod => Požeški sandžak
- 1541. – Budim pada pod Turke, Požeški sandžak pripojen Budimskom pašaluku
- 1552. – pali Virovitica i Čazma

Požeški sandžak

- 1557. – osnovan Čazmanski (ili Pakrački ili sandžak Začasna) sandžak na teritoriju između Save i Drave (do tada u Bosanskom sandžaku)

Etničke promjene:

- do turskih provala stanovništvo Slavonije je hrvatske narodnosti i katoličke vjere => najbrojniji element do kraja XVI. stoljeća
- s turskim provalama – pojava pravoslavnih Srba, muslimana i islamiziranih domorodaca
- vlasi = sustavno naseljavano stanovništvo od strane Turaka na područje opustjelih teritorija – zadržali povlastice i izbjegli kmetski položaj
 - o Orahovica im je najznačajnije kulturno središte
- „Mala Vlaška“ – zapadni dio Slavonije (Pakrački sandžak) gdje su Turci pretvorili nekadašnja vlastelinstva u središta svojih nahija, a u okolna sela naselili isključivo vlahe (Srbi)
- autohtono je stanovništvo govorilo kajkavskim, ali je pod utjecajem novih masa prevladalo štokavsko narječje

Administrativna podjela i organizacija vlasti:

- Turci su Slavoniju podijelili na – 2 sandžaka, sandžake na kadiluke, kadikule na nahije
- Požeški sandžak:
 - o kadiluci Osijek, Despot Brod, Požega, Đakovo, Podgorač, Orahovica, Virovitica i Valpovo
 - o do 1541. pripadao Rumelijskom ejaletu, zatim Budimskom do 1580., kada je pripojen Bosanskom pašaluku
- Pakrački sandžak:
 - o 13 nahija
 - o do 1580. u sastavu Rumelijskog ejaleta, zatim u Bosanskom
- samouprava u kršćanskim i vlaškim naseljima – knezovi
- u selima su na čelu uprave bile starješine – primicuri

Uređenje krajine:

- postojale su dvije ustanove – kapetanije u Osijeku i Virovitici + agaluci + vlasi kao turski krajišnici
- obje su kapetanije bile u Požeškom sandžaku
- matrolosi – posebna vrsta vojnika krajišnika u pograničnim područjima (Mala Vlaška), dužnost im je sudjelovati u obrani ne samo svoje, već i okolnih oblasti, oslobođeni su svih nameta i poreza osim filurije
- vlasi – unutrašnja samouprava i zasebna vojna organizacija kojom upravljaju knezovi (na čelu džemata ili knežine) + vojvode, age i harambaše

Timarski sistem:

- osvojena zemlja podijeljena na timare i zeamete

- mnogi su seljaci oslobođeni državnih poreza i feudalnih obveza

Porezi i feudalne obveze:

- raja obaju sandžaka plaća na svaku kuću filuriju
- raja Požeškog sandžaka plaća vojnicu (ratna filurija)
- do 1545. u Požeškom sandžaku se plaća plug resmi, zamjenila ga desetina
- feudalna podavanja i porezi u turskoj Slavoniji bili su blaži od obaveza kmetova prema bivšoj vlasteli

DUBROVAČKA REPUBLIKA DO POČETKA XVII. STOLJEĆA

Međunarodni položaj:

- XVI. stoljeće – dobri odnosi s Turskom i Španjolskom + Mletačka Republika
- od 1481. Dubrovčani Osmanlijama plaćaju godišnji harač od 12500 dukata, a zauzvrat Dubrovčani na osmanskim teritorijima imaju zaštitu i povlastice
- do sukoba s M.R. dolazi za vrijeme dva rata koja je M.R. vodila protiv Turaka u XVI. st.:
 1. Španjolska, Venecija, papa i Ferdinand I. Habsburgovac VS Turci => Mlačani traže da i Dubrovnik uđe u savez kako bi se onemogućila njegova trgovina s Istokom, ali DU ostaje neutralan
 2. Španjolska, papa i Venecija VS Turci => M.R. želi zauzeti DU kako ga ne bi zauzeli Turci (pravi razlog je pripojenje DU Mletačkoj Dalmaciji)
DU poduzima diplomatsku akciju (Fran Gundulić) - postiže da saveznici moraju štititi teritorijalni integritet DU
- Dubrovčani se koriste svojom neutralnošću kako bi ojačali trgovačke veze s Osmanskim Carstvom

Privredne prilike:

- u XVI. st. Dubrovačka kopnena trgovina ima najveći opseg
- talijanske i ostale zapadne države imale su razvijene obrte i manufakture, a sirovine za tu proizvodnju nabavljale su s Istoka, posredstvom DU
- Turci su uredili trgovačke odnose s DU:
 - o Dubrovčani će na izvezenu i uvezenu robu plaćati 2% carine na njezinu vrijednost
- u srpskoj i bosanskoj državi Dubrovčani su se najviše zadržavali u rudarskim naseljima
- tijekom XVI. st. DU ima 30-40 kolonija po O.C., u kojima sklapaju mala trgovačka društva za posredničku trgovinu
- vrhunac pomorske trgovine u XVI. st.
- obrti – brojni
- imućniji članovi vlastele osnivaju trgovačka i pomorska društva
- poljoprivreda – glavno zanimanje većine stanovništva, ali nedovoljna opsegom proizvodnje
- proizvodnja morske soli u solanama u Stonu
- od polovine XVI. st. kriza – zbog dovoza velikih količina plemenitih metala iz Amerike dolazi do inflacije + nerodne godine + pojava zapadnjaka u pomorskoj trgovini (konkurencija)

Društvene prilike:

- vlastela:
 - o aktivna u trgovini i pomorstvu
 - o od kraja Xv. st. povlače se u Dubrovnik i drže vlast u Republici
- dubrovački građani (cives)
 - o antunini – ekonomski ne zaostaju za vlastelom => nemaju politička
 - o lazarini – obogatili se trgovinom => prava

- jačanje privrednih aktivnosti tijekom XVI. st. privuklo je mnoge seljake u trgovinu, obrte i pomorstvo, ali i kmetove samo do jedne mjere (dok se vlastela nije pobunila da im zemljišta ostaju neobrađena)

- Miho Pracatović – pomorac s Lopuda, jedan od najbogatijih Dubrovčana svog vremena

Kultura:

- veliki napredak krajem XV. i u XVI. st.
- oponašanje talijanskog stvaralaštva te klasične kulture Grčke i Rima
- renesansa:
 - o Šiško Menčetić (satira „Pustinjak“)
 - o Nikola Nalješković
 - o Marin Držić – komediograf (Dundo Maroje, Skup, Novela od Stanca)
- krajem XVI. st. kultura dolazi pod utjecaj crkve
- Nikša Gučetić – filozof
- Marin Getaldić – matematičar
- Frano Gundulić – diplomat, reformirao stare zakonske zbornike Dubrovnika, sabrao historijsku građu
- Nikola Božidarević – slikar

Slovinstvo:

- širenjem humanizma pojačao se interes za historiju, za podrijetlo Južnih Slavena
- dalmatinski humanistički pisci smatraju da su Slaveni autohtoni narod na Balkanskom poluotoku => Vinko Priboević – latinski govor „O porijeklu i historiji Slavena“ , 1532. tiskan u Veneciji
- Bartol Kašić – jezuit, uzeo bosanski štokavski kao temelj prve gramatike hrvatskog jezika „Institutiones linguae illyricae“
- Mavro Orbin – „Carstvo Slavena“ 1601. – slaganje s Priboevićem
- Ivan Gundulić – „Suze sina razmetnoga“, „Dubravka“, „Osman“ (20 pjevanja, nema 14. i 15.)

Lastovska buna:

- sukob između latovskog kneza (bira ga Veliko vijeće u Dubrovniku) i općine Lastovo (ima autonomiju koju s vremenom dubrovačka vlada smanjuje – uzrok bune)
- 1602. – godina izbijanja bune, knez otjeran, a Lastovljani traže zaštitu Venecije
- 1603. – pobunjenici zajedno s četom Dalmatinaca zarobljavaju kneza i stavljaju se pod zaštitu Venecije – Venecija mornaricom zaposjeda otok
- O.C. istupilo protiv Venecije kao dubrovački saveznik, na što Venecija otok predaje Dubrovniku – buna skršena

MLETAČKA REPUBLIKA I DALMACIJA

A: Mletačka Republika od XV. – XVIII. stoljeće

Uspori Venecije:

- XV. st. vrhunac ekonomskog i teritorijalnog razvitka
- najvažniji posrednici između Istoka i Zapada

- 1409. – od ugarsko – hrvatskog kralja Ladislava Napuljskog kupuje Zadar, Vranu, Pag i Novigrad
- 1412. – predaje joj se Šibenik
- 1420. – pad Akvileje, Venecija preuzima posjede patrijarha, a dužd uzima naslov istarskog markgrofa
- kako je Venecija zavisila od trgovine s Turcima, nerado je ulazila u rat s O.C.
- Osmanlije uspijevaju zagospodariti čitavim Balkanskim poluotokom, pa Venecija gubi svoja uporišta na tom području
- Francuska napada Napuljsko kraljevstvo – borbe za gospodarstvo nad Italijom, Venecija na to zauzima neke gradove jer želi spriječiti dominaciju strane sile na Apeninskom poluotoku => zbog toga Francuska, papa i talijanske države osnivaju Kambrejsku ligu 1508. protiv Mlečana
- od druge polovine XV. st. Venecija počinje slabiti
- rat s Turskom 1570. – 73. – bitka kod Lepanta 7. 10. 1571.
- da bi održala trgovinu s O.C. Venecija napušta saveznike u ovom ratu i s O.C. sklapa nepovoljni mir (gubi Cipar)
- kako je izgubila položaje na Balkanskom poluotoku, Venecija želi učvrstiti položaj na Jadranskom moru, zbog čega dolazi u sukob s Habsburgovcima koji veze s Jadranom uspostavljaju preko Trsta i Rijeke
- krajem XVI. st. Venecija osniva slobodnu luku u Splitu, preko koje je išla njezina trgovina s O. C.

Društveno uređenje:

- isprva su nositelji vlasti dužd i skupština naroda (Arenga) – dužd je isprva nasljedna funkcija, a od IX. st. se bira doživotno)
- u XIII. st. javlja se vijeće duždskih savjetnika – začetak Velikog vijeća i komunalnog uređenja Venecije + Malo vijeće
- Vijeće četrdesetorice – Quarantia
- Vijeće umoljenih ili Senat
- važni poslovi su zahtijevali okupljanje svih vijeća – Veliko vijeće ih okuplja
- 16. 9. 1323. – odluka da članovi Velikog vijeća mogu biti samo priznati mletački plemići, tj. oni koji su uspjeli dokazati da su njihovi očevi i djedovi bili članovi Vijeća – zatvaranje Velikog vijeća
- članovi Velikog vijeća – punoljetni mladići s navršenom 25-om godinom
- Veliko vijeće – nositelj državnog suvereniteta, vrhovno zakonodavno i sudsko tijelo
- Malo vijeće (Signoria) – 6 članova + predsjednici triju odjeljenja Vijeća četrdesetorice + dužd = 10 članova
- formirana je komisija od 16 članova koja je trebala riješiti pitanja vanjske politike, rata, financija, pomorstva, trgovine – ta se komisija spaja s Malim vijećem te se svi skupa nazivaju Signoria, a poslije i Collegio
- iz jednog odbora velikog vijeća nastaje Senat, isprva ima 60 članova, poslije je dodana Zonta (Dodatak), zatim i Vijeće desetorice – krajem XV. st. ima oko 300 članova
- Senat postaje najvažnije političko tijelo Venecije, Veliko vijeće je zbor cjelokupnog plemstva, a Signoria je izvršni organ
- 1310. Senat zbog nemira osniva specijalni sud za uspostavljanje reda – Vijeće desetorice
- Državni inkvizitori – organ od 3 lica – sudstvo, a uskoro počinje kontrolirati javni i privatni život građana, te unutrašnju i vanjsku politiku Venecije
- Istra i Dalmacija – tu su predstavnici Republike knezovi, providuri i kapetani, a svi su birani iz redova mletačkih plemića
- mornaricom i vojskom u Veneciji upravlja Senat, odnosno Vijeće desetorice i Collegio

- u Dalmaciji je svaka komuna imala obvezu uzdržavanja jedne galije i da daje zapovjednika iz redova gradskog plemstva (najviši zapovjednik je bio generalni kapetan za vrijeme rata)

Od Kandijskog rata do propasti Republike:

- 1645. – 1669. godine
- Mletačka Republika VS Turci – cilj je očuvanje preostalih mletačkih posjeda na Istoku
- Venecija gubi Kretu
- Karlovačkim mirom Venecija dobiva Peloponez i unutrašnje dijelove Dalmacije

B: Mletačka Dalmacija

Počeci mletačke vladavine:

- od 1409. -1420. – Venecija zauzela sve veće primorske gradove i otoke Dalmacije
- Hvarska komuna = Hvar+Vis
- područja pod Venecijom žive u miru
- dobivanjem Budve (1442.) i Omiša (1443.), te autonomne seoske knežije Poljica nedaleko Splita, te zauzimanjem Primorja između Cetine i Neretve i Krka 1480., Venecija zavlada dalmatinskom obalom od Kvarnera do Albanije, osim DU
- u zaleđu dalmatinskih gradova očuvao se ostatak nekadašnje hrvatske države, kojom su upravljali banovi Hrv. i Slav. – stare županije s gradovima Kninom, Skradinom, Ostrovičom i Klisom
- Mletačka Albanija – Boka Kotorska s okolicom Budve

Administrativno uređenje:

- kroz 2 stoljeća mletačke vlasti, dalmatinske su komune imale svoje uprave i svaka je bila podložna vladi Republike
- sindikti – mletački predstavnici u Dalmaciji za vrijeme rata
- od 1597. svake se dvije godine u Zadar postavlja generalni providur – na čelu vojne i civilne uprave Dalmacije i Mletačke Albanije
- knez – upravlja gradskom općinom (bira ga Senat između svojih plemića na 2 godine)
- u zadru poslove kneza obavlja gradski kapetan
- gradski statuti nisu ukinuti, ali su se uvažavali ako su se slagali s mletačkim zakonima
- stara gradska vijeća su sačuvana, ali su njihove odluke odobravali ili knez ili mletačka vlada
- pučani su u Veneciji vidjeli zaštitu od samovolje plemića i traže da se njihove bratovštine priznaju kao njihova predstavništva nezavisna od gradskih vijeća
- u sjevernoj Dalmaciji su zadržala ustanova POSOBA kao ustanova seoske samouprave (skup kućnih starješina nekog sela)
- više posoba sačinjavalo je ligu
- posobe i lige s vremenom propadaju, ali ih mletačke vlasti opet uvode nakon ratova s Turcima, da bi se održao red u pograničnom dijelu Dalmacije

Ekonomska politika Venecije:

- ograničenje trgovine, tj. njeno vezanje uz veneciju – plemići ekonomski slabe, a pučani se bogate, tako da formiraju sloj građana

Ratovi:

- prve provale na područje Mletačke Dalmacije za rata 1463-79 – Zadar, Šibenik, Hvar, Kotor, Split
- u ratu 1499-1502. – osvojena Makarska
- glavni otpor Turcima pruža hrvatski ban Petar Berislavić
- 1522. – turcima se predaju knin i skradin
- 1523. – pala ostrovica

- 1524. – pao sinj
- 1527. – pao obrovac
- 1537. – pao klis, posljednje utvrđenje Hrvatske južno od velebita

Buna na Hvaru:

- na Hvaru su zemlju obrađivali osobno slobodni seljaci – koloni
- seljaci-težaci istovremeno obrađuju i svoju i tuđu zemlju
- obveze kolona su bile utvrđene ugovorima – trebali su obraditi zemlju i dati zemljoposjedniku dio uroda, a svi troškovi obrade zemlje padaju na kolona
- u drugoj polovini XV. st. težaci padaju u dugove i moraju svoju zemlju prodati plemićima, a sami postaju koloni
- do bune dolazi zbog nezadovoljstva pučana – imućniji traže da se ograniči vlast plemića, a seljaci da ih se oslobodi i da im se smanje obveze
- 1510. – izbija buna u selima Starograskog polja
- na čelu pobunjenika – Matij Ivanić koji s vojskom napada Hvar i traži ravnopravnost s plemićima u Velikom vijeću komune
- pokušava se doći do sporazuma – plemiće zastupa Marin Hektorović, a pučane Matij – neuspješno, pa Venecija šalje svog predstavnika da posreduje
- Sebastian Giustinion – neuspješno pokušava uvesti red
- 1514. pučani ponovno provaljuju u Hvar i vrše pokolj plemića, na što Venecija šalje mornaricu pod zapovjedništvom Capelle koja je u Starom Gradu ugušila bunu

Privredne prilike u XVI. st.:

- nerazvijena zemljoradnja osiromašila plemiće kojima je jedini izvor zarade bila njihova imanja
- trgovina je slaba zbog mletačkih ograničenja (trguje se s Venecijom, mletačkim posjedima u Grčkoj i Hrvatskim primorjem, te kopnom s Bosanskim pašalukom)

Kulturne prilike:

- uzori u talijanskim komunama
- zanimanje za klasičnu starinu
- Split – Marko Marulić – filozofsko moralni traktat „O dobrom i blaženom življenju“ i prvi hrvatski ep „Judita“
- Šibenik – Juraj Šižgorić – „O položaju Ilirije i o gradu Šibeniku“
- Hvar – Hanibal Lucić – prva svjetovna drama „Robinja“
 - o Petar Hektorović – spjev „Ribanje i ribarsko prigovaranje“
 - o Miša Pelegrinović – maskerata „Jeđupka“
- Zadar – Petar Zoranić – prvi hrvatski roman „Planine“
 - o Brne Karnarutić – „Vazetje Sigeta grada“

Turski ratovi u XVI. st.:

- za vrijeme rata koji je završio mirovnim ugovorom 1540. između venecije i turske, mlečani su preselili kršćane iz turske (vlahe) u Istru
- 1570-73- ciparski rat jer je venecija odbila tuncima ustupiti cipar
 - o 1571. – bitka kod lepanta – uništena turska flota, sklopljen je mir u kojem je venecija izgubila cipar

OSTACI OSTATAKA HRVATSKE U BORBI ZA OPSTANAK

Uključenje u habsburške zemlje:

- hrvatska srednjovjekovna zajednica raspada se na mletački i turski dio te ostatke ostataka koji ostaju u vezi s Ugarskom, a uskoro prelaze pod habsburšku vlast
- promjene u teritorijalnom nazivlju:

- ime Hrvatska se dijeli nakon turskih provala na krajeve Zagrebačke županije koji su se nalazili na desnoj obali Kupe
- područje Slavonije se sužava na područje između Drave i Kupe
- hrvatsko i slavonsko plemstvo se počinju stapati
- 1526.g. – Mohačka bitka – pogiba Ludovik II. Jagelović i ugarsko – hrvatsko prijestolje je prazno
- ugarsko se plemstvo povodi za saborskim zaključkom iz 1505. po kojem je ispražnjeno prijestolje izuzeto od strane dinastije – zbog toga ono bira Ivana Zapolju za kralja
- na strani Zapolje su i Krsto Frankopan i zagrebački biskup Šimun Erdody
- 1526. – hrvatsko plemstvo priznaje Ferdinanda za kralja – traže od njega da potvrdi stare povlastice i prava kraljevine Hrvatske
- 6. siječnja na saboru u Dubravi slavonsko plemstvo bira Ivana Zapolju za kralja Hrvatske i Slavonije
- zapoljevci = turska stranka
- ferdinandove pristalice = njemačka stranka
- izbija građanski rat između te dvije stranke – situaciju koriste Turci koji poharaju cijelu Liku i Krbavu do Karlobaga
- nakon smrti Frankopana zapoljevci u Slavoniju polažu zakletvu vjernosti Ferdinandu, međutim, Zapolja ponovno uspijeva osnovati stranku i učvrstiti se na prijestolju
- banderijalne čete – čete koje je plemstvo nužno povesti u rat pod svojom zastavom
- 1538. dolazi do nagodbe između Ferdinanda i Zapolje zbog efikasnije obrane od Turaka – sporazum u Velikom Varadinu po kojem Zapolji ostaje Erdelj i naslov hrvatsko-ugarskog kralja, a Ferdinand dobiva zapadnu Ugarsku, Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju
- ulaskom u sklop habsburških zemalja Hrvatska i Ugarska zadržavaju svoje unutarnje uređenje – personalna unija
- plemstvo je nositelj državne svijesti i zbog toga želi zadržati svoje povlastice
- Hrvatskoj i Ugarskoj su zajednički dvorska komora, kancelarija i sabor
- Habs. Monarhija želi Hrvatsku i Ugarsku izjednačiti sa ostalim pokrajinama, tako da uvodi neke centralne urede:
 - ugarska dvorska komora – ubirala diku i tridesetinu te plaćala vojsku, od 1548. podređena komori u Beču
 - 1556. Ferdinand osniva Dvorski ratni savjet u Beču kao vrhovno vojno zapovjedništvo
 - ugarska dvorska kancelarija je kao posrednički ured bana i kralja prenešena u Beč
- ulazak hrv. zemalja u H.M. uvjetovalo je:
 - promjenu položaja bana – postaje najviša politička vlast u Hrvatskoj i Slavoniji, a u XVI. st. se smatra potkraljem
 - više nema časti hercega
- Hrvatska i Slavonija bez bana ostaju jedino u razdoblju 1531. – 37.
- bana je u odsutnosti mijenjao banovac ili viceban
- sabor – od vremena kad je i slavonsko plemstvo prihvatilo Ferdinanda za kralja 1538. hrvatski i slavonski sabor zasjedaju zajedno, tako da se politički život prebacuje preko Kupe

Počeci organizacije vojne krajine na novim osnovama:

- počeci krajiške organizacije sežu u XV. st. – hrvatsko – ugarska krajina
- nakon što je izabran za kralja Ferdinand se obvezuje da će o svom trošku i pod zapovjedništvom svog zapovjednika u Hrvatskoj držati 20 konjanika i 200 pješaka (martolosa), a još će 800 konjanika o kraljev trošak biti pod zapovjedništvom hrv. feudalaca – svi su ti elementi formirani u Bihaćku i Senjsku kapetaniju

- ostale pogranične gradove su branili hrv. feudalci, a zbog nedostatka financija predaju ih kralju – od njih se osnivaju Ogulinska i Hrastovička kapetanija, a u Slavoniji Koprivnička, Križevačka i Ivanička kapetanija
- posebna je kapetanija osnovana za žumberačke uskoke
- 1568. hrvatska i slavonska krajina dobivaju posebne zapovjednike
- krajina se financirala od ratne daće i od hrv. feudalaca, a uskoro se uključuju i kranjski, štajerski i koruški staleži kao financijeri
- turske su se pogranične trupe sastojale od kršćana, koji su zbog vojne službe bili oslobođeni feudalnih podavanja – od 1530. sve češće prelaze na habsburški teritorij (nazivju se vlasi, Srbi, uskoci, pribjezi)
- od kraja XV. st. naziv uskok se koristi samo za Senjane i Žumberčane
- „Vlah“ – ukazuje na društveni položaj koji su preseljenici zauzimali u Turskoj, a većinom su bili pravoslavne vjere
- nakon masovnih preseljenja vlaha na habs. teritorij trebalo je urediti njihov položaj u novoj sredini – 1535. Ferdinand im daje povlastice i naseljava ih u Žumberku, gdje dobivaju zemljište kao nasljedno leno uz obvezu da ratuju na vlastiti trošak, oslobođeni su svih podavanja kroz 20 godina
- stanje u krajini postaje kritično zbog sve češćih osmanskih provala, pa se na ograničenje od 20 godina zaboravilo
- starješine vlaha = kapetani ili vojvode
- provizija = stalna godišnja plaća vojvode
- stipendium = uskočka plaća
- još uvijek preseljenicima nije dodijeljeno stalno zemljište – sve do potkraj XVI. st. vlasi žive na zemljištu koje je pripadalo kralju i Kranjskoj i Štajerskoj

Borbe protiv Turaka od pada Klisa do osnutka Karlovca:

- Sulejman 1541. osvaja Budim i Našice
- Nikola Zrinski – ban od 1542.
- Valpovo – posljednje uporište koje je u Slavoniji palo pod Turke
- 1551. – rat zbog Erdelja
- 1552. – pad Virovitice
- sva obrana pada na Sisak
- 1556. – opsjedanje Sigeta, koji brane Lenković i Nikola Zrinski
- iste godine pada Kostajnica
- Zrinski odlazi iz Hrvatske i preuzima Sigetsku kapetaniju
- 1579. – osnovan Karlovac
- unski put koji je povezivao Zagreb s Dalmacijom gubi na važnosti
- libertini – kmetovi koji migriraju zbog turskih provala, a želi ih pridobiti vlastela za obranu, zauzvrat im daje slobodu

Vojna krajina kao stalna obrambena ustanova:

- od 1530. unutrašnjoaustrijske zemlje financiraju vojnu krajinu
- 1578. uprava vojne krajine dolazi pod nadvojvodu Karla – zemaljskog kneza Štajerske, Kranjske i Koruške, a Ratnom vijeću u Beču podvrgnuti su u vojnim stvarima i ban i hrvatski i slavonski staleži
- dužnosti Ratnog vijeća su da plaća vojsku i uzdržava Vojnu krajinu
- 13. 7. 1579. – izgradnja Karlovca, budućeg središta Hrvatske krajine (svrha mu je da štiti Kranjsku)
- 1592. – propadaju Bihaćka i Hrastovička kapetanija
- uspostavlja se Karlovački generalat – obuhvaća kapetanije od mora do Kupe + Žumberak
- Primorska krajina – od Kapele do mora sa središtem u Senju, zavisna od Karlovačkog generalata

- Banska krajina – od Karlovca do Ivanića
- Slavonska krajina – od Ivanića do Drave, sjedište u Varaždinu (kasnije Varaždinski generalat)
- 1595. osnovana Petrinjska kapetanija, dio banske, zatim slavonske krajine
- palanke – drvena utvrđenja za smještaj krajiških posada
- čardaci – stražarnice
- martolosi – vojnici pješaci (turski haramije) koje plaćaju staleži
- Teutsche Knechte – njemački vojnici u krajini
- husari – konjanici
- arkebuzini – elitni odred konjanika

Udio Hrvatske i Slavonije u obrani:

- propadanjem banderijalnog sistema (kraj XV.st) vojna dužnost prelazi na kmeta – formira se redovita (banska vojska i haramije) i neredovita vojska (velikaši sa svojim banderijama i insurekcija ili opći ustanak)
- stvaranjem krajine ban postaje zapovjednik vojske samo u Banskoj Hrvatskoj i Slavoniji
- dika ili riz – redovit porez nakon Ludovika II. Jagelovića
- Slavonija je plaćala samo polovinu ratnog poreza, a Hrvatska ga je bila oslobođena
- visinu ratne daće određivao je hrvatski sabor, a plaćali su ga svi velikaši i plemići od svojih kmetova
- dimnica = kraljevinska daća za potrebe hrv. kraljevstva
- javne radove ili državnu tlaku daju svi

Ekonomski položaj, obrt i trgovina:

- poljoprivreda – najvažnija privredna grana
- rudnik željeza i olova u Gvozdanskom (pripada Zrinskim, poslije kralju)
- rudnik bakra – Rude kraj Samobora
- obrt se razvijao na vlastelinstvima i u gradovima
- onaj kmet koji se na vlastelinstvu bavio obrtom bio je oslobođen svih novčanih podavanja
- u gradovima se javljaju udruženja obrtnika – cehovi; prvi osnovan u Križevcima 1510.
- Bakar – najvažnija Frankopanska luka u primorju

Propadanje gradova:

- varoši južno od Kupe propadaju, a jačaju kraljevske varoši u Slavoniji – Gradec sa Zagrebom i Varaždin
- od 1557. Zagreb se počinje nazivati metropolom Hrvatske
- početkom XVII. st. samo se Zagreb, Gradec, Križevci, Varaždin, Koprivnica i Senj zadržavaju status slobodnog kraljevskog grada – neposredno su podređeni kralju, imaju pravo da svoje poslanike šalju na sabor
- 1470. Senj je Frankopanima oduzeo Matijaš Korvin
- 1527. Bihać preuzima kapetan Nikola Jurišić
- u gradovima dolazi do klasne diferencijacije – stvara se sloj aristokracije koja želi preuzeti vlast
- u XVII. st. u Gradecu se uvodi aristokratski način uprave – vlast u rukama senatora
- varoši ili purgarije – naselja pod jurisdikcijom vlastele

Promjene u strukturi plemstva i potiskivanje plemenitih općina u kmetstvo:

- plemstvo u XVI. st. propada zbog gubitka zemlje koja mu je bila jedini izvor zarade
- jedini izlaz je bilo povećanje proizvodnje, za što je trebalo i više radne snage, pa su velikaši nastojali podrediti slobodne slojeve, tj. pretvoriti ih u kmetove
- najodličniji odlikaši u XVI. st. su knezovi Zrinski s imanjima od Jadrana do Mure
- 1546. Zrinski kraljevskom darovnicom dobivaju Međimurje
- Frankopani propadaju, ostaje samo tržačka loza
- Karlovići izumiru

- Keglovići se sa Zrmanje sele u Hrvatsko zagorje, Blagajski se sele u Kranjsku (Kočevje)
- uzdižu se Draškovići, Erdody i Rattkay u Slavoniji
- velikaši u Hrvatskoj ovise više o Habsburgovcima nego oni u Slavoniji
- od vremena Žigmunda javlja se armalno plemstvo – od kralja dobiva grbovnicu ili plemićki list i pravo na plemićki grb (plaća se) – plemićka su se prava mogla dobiti samo ako je plemić imao posjed
- plemićke općine – posebne teritorijalne jedinice manje ili više ovisne o vlastelinu, ili samostalne općine u županijama (u XVI. st. ih zbog procvata feudalizacije u Slavoniji ima manje nego u Hrvatskoj)
 - o samostalno upravljaju imovinom i zemljama
 - o na čelu je sudac koji se negdje naziva i župan
 - o tijekom XVI. st. propadaju, a velikaši ih nastoje pokmetiti
 - o do tada nisu plaćale tlaku, sada ih sabor obvezuje na izgradnju u krajiškim utvrdama

Vlastelinstvo, promjene u strukturi:

- u XVI. st. se dijeli na dva dijela:
 - o vlastita vlastelinska zemlja (domena ili alodijal) – obrađuje se radnom snagom kmetova
 - o rustikalna ili urbarijalna zemlja – na njoj se nalaze podložnici (kmetovi s individualnom obvezom i purgari s kolektivnom obvezom)

+

kod nekih vlastelinstava i plemićke općine te posjedi vazala (niže plemstvo i slobodnjaci) => ta dva elementa su sastavni dio vlastelinstva samo u upravnom i pravnom smislu, inače su samostalne gospodarske jedinice

- knez, gradišćik, časnik ili oficijal – nazivi za vlastelinskog činovnika

Pogoršanje položaja kmetova i zaoštavanje klasne borbe do hrvatsko-slovenske seljačke bune:

- s obzirom na položaj kmetova imamo u XVI. st. imamo dva područja:
 - o krajevi neposredno ugroženi od Turaka (prekokupska Hrvatska i istočna Slavonija)
 - o područje ostale Hrvatske i Slavonije – teže stanje kmetova
- selište ili selo = jedinica seljačkog posjeda
 - o kuća s okućnicom
 - o izvanselišna zemlja – s te zemlje kmet daje vlastelinu urbarijalna podavanja, porez državi i crkvenu desetinu
- najvažniji prihod vlastelinstva je radna renta – rabota ili tlaka:
 - o odmjerena (ručna ili sprežna)
 - o neodmjerena – obavljanje neophodnih poslova
- u Hrvatskoj i Slavoniji kmet je imao nasljedno pravo na selište
- od XIII. st. uobičajena je novčana renta, koja kmeta oslobađa od neposredne vlasti vlastelina, međutim, od XVI. st. se povećava radna renta zbog zainteresiranosti vlastelina za proizvodnjom za tržište
- liberomigracija – pravo slobodnog seljenja (potvrđeno na križevačkom saboru 1538.)

Hrvatsko – slovenska seljačka buna 1573. godine:

- opseg bune – centar je Tahijevo vlastelinstvo + područje oko Jastrebarskog i Okića (nekadašnji plemići Draganići) + neke plemićke općine u slovenskim krajevima
- Franjo Tahi:
 - o ugarski velikaš
 - o 1556. kupuje donjoštajersko vlastelinstvo Stattenberg

- 1564. kupuje dio vlastelinstva Susjeda i Donje Stubice – zbog te kupovine dolazi u sukob sa susjednim plemićima i kmetovima jer je posjede stekao na nezakonit način => vlastelinstva je Tahiju prodao Bator, koji se pri tom nije obazirao na suvlasnike imanja koji su imali pravo prvokupa (Uršula Mekmitzer i Ambroz i Stjepan Gregorjanec)
- dolazi do borbe između Tahija i Erdodyja s jedne i Uršule, Gregorjanaca i Zrinskih s druge (+kmetovi)
- pokreće se banska vojska protiv Uršule – poražena od strane kmetova pod vodstvom banovca Ambroza Gregorjanca
- unatoč tome Tahij 1566. dobiva polovicu Susjeda i Stubice, a druga polovica dolazi pod kraljevsku komoru, ali mu komora prodaje i drugu polovicu 1569.
- Tahij se počinje osvećivati kmetovima jer su stali uz Uršulu – oni dižu bunu
- oko Jurjeva (23.4.) 1572. osniva se seljački pobunjenički savez
- kmetovi zauzimaju Susjed i Stubicu
- krajem 1572. dolazi do bune u Stattenbergu
- polovina Stubice i Susjeda je vraćena Uršuli, tako da ona napušta kmetove kao saveznike, a sabor ih proglašava veleizdajnicima
- na ustanak se dižu i kmetovi Kranjske i Štajerske
- vrhovni vođa pobunjenika – Ilija Gregorić + Matija Gubec, Ivan Pasanac i Ivan Mogaić
- ustanak protiv Tahija je prerastao u ustanak protiv plemstva uopće, a traži se:
 - da se ukinu prepreke trgovini seljaka
 - da posrednik između cara i kmeta bude seljačko carsko namjesništvo
 - pravo samoodlučivanja u pitanjima poreza
- Gregorić u ustanak želi uključiti i uskoke – loša odluka jer su oni potkupljivi
- buna je propala iz 3 razloga:
 - pogrešna nada u pomoć uskoka
 - plemstvo je poučeno prijašnjim iskustvima djelovalo efikasno
 - plemstvo ima pomoć nadvojvode Karla i cara Maksimilijana
- 27. siječnja 1573. Gregorić poziva na ustanak, a dva dana kasnije izbija buna s obje strane hrvatsko – štajerske granice
- Gregorića hvataju haramije kod Ivanića i predaju ga u zatvor u Beč
- 9.2. dolazi do bitke – Gubec VS Alapi kod Stubičkih toplica (Gubec gubi)
- 15.2. Gubec je okrunjen užarenom krunom u Zagrebu i pogubljen

Protestantizam u hrvatskim zemljama:

- u hrvatske krajeve reformacija prodire iz slovenskih zemalja i Ugarske
- na teritoriju pod banom i saborom nije se razvio, a najjači je utjecaj imao za vrijeme građanskog rata Zapolja- Ferdinand
- od sredine XVI. st. zbog Turskih provala luterani nestaju
- predstavnici – Antun Dalmatin i Stjepan Konzul Istranin – „Prvi dio novog testamenta“
- reformatorske ideje su se pokušale širiti tiskom – ideja Primoža Trubara
- potporom njemačkih staleža i gradova osnovana je hrvatska štamparija u Urachu – tiskani vjerski spisi na glagoljici, ćirilici i latinici u svrhu propagande protestantizma
- Matija Vlačić Ilirik – Hrvat, član njemačkog protestantskog pokreta
- protestantska književnost potakla je razvoj književnosti na narodnom jeziku u sjevernoj Hrvatskoj
- protestantizam se najbolje širio po utvrdama jer su tamo obitavali Nijemci (Karlovac!)
- 1608. isusovci dolaze na Gradec i nestaje protestantizam
- protureformacija kod nas počinje 1563. kada zagrebački biskup postaje Juraj Drašković
- promicatelji protestantizma – Erdody i Zrinski
- Mihailo Staranin – najpoznatiji slavonski propovjednik

Graditeljstvo i likovna umjetnost u XVI. st.:

- slab napredak
- nastale nove utvrde – Sisak, Varaždin, 1558. sazidan Lenkovićev Nehaj kod Senja, 1596. izgrađena Petrinja u obliku peterokuta

SLAVONIJA U 17. STOLJEĆU

Administrativne promjene:

- 1601. izdvojen je Požeški sandžak iz Bosanskog i pripojen Kaniškom pašaluku
- Pakrački sandžak ostaje u Bosanskom pašaluku, ali je teritorijalno smanjen 1606. Žitvanskim mirom, te je njegovo središte prenešeno iz Pakraca u Cernik

Crkvene prilike:

- najveći dio katoličke Slavonije pripada Bosanskoj biskupiji sa središtem u Đakovu, a ostatak Zagrebačkoj i Pečujskoj biskupiji
- franjevci – nositelji katoličanstva, priznaju vrhovnu vlast zagrebačkog biskupa
- položaj franjevacu u turskoj Slavoniji je bio reguliran fojničkom ahdnamom iz 1463.
- katoličke župe su razdijeljene na 2 franjevačka samostana – Velika i Našice
- pravoslavna crkva:
 - o krajem 16. st. osnovana Požeška eparhija
 - o glavno duhovno središte je manastir u Orahovici

Feudalni odnosi:

- tokom 17. st. povećavaju se državni tereti i eksploatacija seljaštva:
 - o 1579. u Požeškom sandžaku uveden porez „resmi kapu“
 - o harač i desetina
 - o tlaka na spahijskim posjedima
 - o danak u krvi je bio zamjenjiv novcem

Buna u Slavoniji 1607. godine:

- povod je uvođenje novog nameta – džulus – porez koji su trebali plaćati svećenici franjevačkog reda, ali su ga htjeli prebaciti na vjernike
- pobunjenici – Mato Delimanović
- buna ugušena od strane požeškog sandžak bega Husein –paše Sulejmanovića

Dalje preseljenje stanovništva i hajdučija:

- Turci su preseljavanje nastojali smanjiti dajući vlasima samoupravu i povlastice
- hajdučija se razvila iz četa Zemunca Đure Matića

Gradovi i gradska privreda:

- gradovi puste
- Požega je najvažniji grad – posrednik u trgovini Bosne i Slavonije
- crkve i samostani su pretvoreni u džamije
- Osijek – sagrađen 1566., sjedište kadija

NAZADOVANJE DUBROVNIKA I VELIKI POTRES

Mletačko – dubrovački sukobi:

- Venecija je sprečavala Dubrovnik da se služi Jadranom, jer je štitila svoje trgovačke interese
- Mlečani preko Splita uspostavljaju trgovinu s Osmanlijama
- sukobi s DU počinju početkom XVII. stoljeća
- za Dubrovčane se zauzimaju Turci, Španjolska i Vatikan
- Kandijski rat (1645. – 1669.)
 - o rat M. R. i O.C.

- DU je u tom ratu osjetio negativne posljedice jer je preko njegovog teritorija prelazila mletačka vojska, a i mletački su se brodovi usidravali u DU luki
- pozitivno je to što je oživjela trgovina između Turske i Italije u kojoj je DU posredovao

Potres godine 1667.:

- pozivajući se na vazalne odnose, Porta traži da joj se ustupe posjedi svih stradalih Dubrovčana

OŽIVLJAVANJE TRGOVINE I BORBE PROTIV TURAKA U DALMACIJI

Pokušaj osvajanja Klisa:

- 1593. – izbiја tursko – austrijski rat
- 7. travnja 1596. skupina Splićanina, uskoci i Poljićani oslobađaju Klis od Turaka, ali on ponovno pada 31. svibnja

Ekonomsko jačanje Dalmacije:

- 1592. Split postaje važna tranzitna luka Venecija ⇔ O.C.
- razvitak pomorstva – Boka Kotorska

Kulturne prilike:

- razvoj baroknih građevina + gotika
- Ivan Lucić iz Trogira – povjesničar – „De regno Dalmatiae et Croatiae libri seks“ 1666. – sistematsko prikupljanje povijesnih izvora s primjenom kritičke metode

ISTRA U XVI. I XVII. STOLJEĆU

Istra u XVI. stoljeću:

- podjeljena između:
 - Venecije – zapadna obala s gradovima i dio istočne obale
 - oko Kopra i Pirana solane
 - Habsburške Monarhije – unutrašnjost

Kolonizacija:

- poslije ratova i kuge Venecija je ponovno htjela napučiti napuštene krajeve:
 - u okolici Pule htjeli su naseliti stanovništvo iz Italije, ali neuspješno
 - pribjezi iz krajeva pod osmanskom vlašću
 - grčke obitelji
- 1556. mletački senat proglasio državnim dobrom sva napuštena zemljišta, a uprava nad njima je povjerena tijelu od 3 člana (magistrat za neobrađena dobra u Veneciji) koje je ta zemljišta dijelilo pridošlicama zajedno sa povlasticama (20 godina oslobođeni podavanja)
- od 1578. senat svake dvije godine u Istru šalje povjerenika koji je dijelio zemlju i sudio
- 1592. upravna i sudska vlast se prenaša na kapetana u Rasporu, nakon ukidanja časti providura
- pridošlice u seoskim područjima bili su uglavnom Hrvati, tzv. Morlaci

Etnički odnosi:

- Hrvati i Slovenci su naseljavali seoska područja
- u gradovima je staro romansko stanovništvo zamjenjeno došljacima s Apeninskog poluotoka

Uprava u Mletačkoj Istri:

- Mlet. istra je skup gradskih općina s vlastitom upravom i sudstvom, ali s mletačkim načelnicima na čelu
- vlast u općini drže plemići, tj. članovi gradskog vijeća, pučani nemaju vlast
- u selima s većinskim romanskim stanovništvom na čelu je meriga

- u selima s hrvatskim i slovenskim stanovništvom na čelu su župani, podžupani i općinsko vijeće
- uprava nije bila jedinstvena, isticao se jedino načelnik Kopra – nema centralizacije
- 1584. Venecija uspostavlja prizivni sud u Kopru na čelu s gradskim načelnikom ili kapetanom + dva suca

Umjetnost:

- gotika – XVI. – poč. XVI. st.
- krajem XV. st. tragovi renesanse
- Vincent iz Kastva – XV. st. – oslikao crkvicu sv. Marije na Škriljinama kraj Berma
- barok – od prve polovine XVII. st. – rotonda crkve sv. Vida u Rijeci

TERITORIJALIZACIJA VOJNE KRAJINE I BORBA ZA CJelokUPNOST HRVATSKIH ZEMALJA POD HABSBUROVCIMA

Borbe oko Siska i dugi rat (1591. – 1606.)

- 1591. – Hasan-paša Predojević postaje bosanski namjesnik – gradi Petrinju, zauzima Bihać
- iste je godine prva opsada Siska – brani ga zg kaptol kao vlasnik
- 1593. – nakon druge opsade Sisak pada pod Turke
- Toma Erdody odstupa od banske časti, zamjenjuju ga dvojica banskih administratora – nemaju vojničke ovlasti niti banderiju
- 1595. – osnovana Petrinjska kapetanija
- ovaj dugi rat završava 1606. godine mirom na ušću Žitve – Hrvatska dobiva Petrinju, Moslavinu i Čazmu

Borba za prevlast na Jadranu. Senjski uskoci.

- Matijaš Korvin – osnovao Senjsku kapetaniju
- senjski uskoci – krajišnici na Jadranu koji imaju zadatak da se bore protiv Turaka i na kopnu i na moru, a dio plijena daju habsburgovcima, zbog čega su ih ovi i podržavali
- Zrinski u svom posjedu imaju Bakar, i Mlečane kao saveznike
- Rijeka je habsburška
- Senj – imao dva gospodara – kao slobodni grad potpadao je neposredno pod kralja, a u vojničkim poslovima nadvojvodi
- nakon pada Klisa 1537. posada se seli u Senj zajedno s mletačkim uskocima (venturini)
- Gradiški ili uskočki rat – 1615. – 1617., završio Madridskim mirom

Masovno naseljavanje Vlaha i izdvajanje Vojne krajine kao posebnog teritorija:

- do masovnog preseljenja Vlaha dolazi u razdoblju 1597. – 1600. (za Slavoniju) – naseljavaju se oko krajiških utvrđenja i u pravcu turske granice – započinje proces pretvaranja Varaždinskog generalara iz vojnog zapovjedništva u teritorijalnu jedinicu
- na području Hrvatske naseljavanje se vrši između 1600. i 1605.
- 1597. Ferdinand izdaje zaštitno pismo za slavonske vlahe kojim im garantira oslobođenje od svih nameta i zemljište
- tom se pismu usprotavio zg biskup koji traži za vlahe status kakav su imali privatni vlasni (priznavali su feudalca za zemaljskog gospodina i imali su razna podavanja)
- nove mase vlaha nisu bile zadovoljne jer su htjele zadržati svoju samoupravu i vjersku slobodu – smatraju da su jedino dužni vladaru vojnu službu
- štite ih štajerski plemići i Ratno vijeće u Grazu
- 1623. sastaje se komisija za restituciju vlaha zemaljskoj gospodi, ali neuspješno, pa komisija mijenja plan i želi primijeniti privilegije samo na pravoslavne Srbe, a da se katolički krajišnici (predavci i Slavonci i bivši kmetovi) podrede zemaljskoj gospodi

- takva se separacija ne bi mogla provesti jer su svi krajišnici smatrali da se privilegije odnose na sve bez obzira na vjeru i podrijetlo
- vlasni traže da se pismeno reguliraju njihovi odnosi s vojnim zapovjedništvom i pravo na unutarnju autonomiju => zbog toga se donose STATUTA VALACHORUM 1630. g:
 - o donosi ih Ferdinand II.
 - o podijeljena vlasima između Save i Drave (varaždinski generalat)
 - o regulacija unutrašnje uprave – na čelu sela je knez kojeg svake godine na Đurđevdan bira seoska zajednica
 - o svaka od triju kapetanija (Ivanička, Križevačka i Koprivnička) ima svog suca s 8 prisjednika
 - o zabranjeni su svi zborovi i sastanci
 - o vlasni su obavezni sudjelovati u izgradnji obrambenih postrojenja i ustati na oružje svi stariji od 18 god.
 - o pravo unutrašnje autonomije (stanje zadržano još iz vremena pod turcima)
 - o sporno pitanje je pitanje vlasništva zemlje koju su okupirali – ona de iure pripada zemaljskoj gospodi – to pitanje pokušava riješiti Ferdinand 1627. u privilegiju vlasima- svi vlasni koji borave u krajevima Slavonije i Hrvatske mogu ostati tamo, a podložni su samo kraljevima u Ugarskoj
 - sporne je posjede kralj jednim dijelom uzeo pod svoje vlasništvo kao ošasna imanja (imanja koja nemaju zakonitih nasljednika i time zapadaju vladaru), a za drugi dio je obećao feudalcima zamjenu
- u XVIII. st. sva su imanja proglašena carskim lenom
- izdvajanje vojne krajine iz Hrvatske i pretvaranje u zaseban teritorij započelo je masovnim naseljavanjem stanovništva koje je odbijalo priznati jurisdikciju bana i sabora (varaždinski i karlovački generalat)
- 1665. – 66 – buna vlaha pod vodstvom križevačkog velikog suca Stefana Osmokruovića zbog kršenja privilegija, traži da se vlasni podrede izravno caru i da dobiju zemljište između Save i Drave u svoje vlasništvo
 - o buna je ugušena, a ukinuta je i institucija velikih sudaca, jedan od stupova krajiške autonomije, a na njihovo su mjesto postavljeni veliki kapetani koji uz to preuzimaju i funkcije uprave
- vlasni su se najviše sukobljavali s Zrinskim i Frankopanima
- jenjavanjem turske opasnosti poč. XVII. st. kranjski i koruški staleži gube interes za vojnu krajinu, predlažu da se vlaška moć razjedini naseljavanjem vlaha duž cijele slavonske i ugarske granice
- 1625. staleži preuzimaju izravno uzdržavanje karlovačkog generalata (dotad se krajina uzdržavala preko Graza)
- s naseljavanjem pravoslavnih vlaha dolazi do osnivanja pravoslavne episkopije sa sjedištem u manastiru u Marči u Ivaničkoj kapetaniji koja je priznavao uniju s katoličkom crkvom i zagrebačkog biskupa za svog starješinu

Borba plemstva za vlast u krajini:

- zbog nestajanja turske opasnosti u XVII. st. dolazi do promjene odnosa hrvatsko plemstvo ↔ bečki dvor – plemstvo se ekonomski oporavlja i stvara osnovicu za samostalnu politiku
- to je preduvjet zrinjsko-frankopanske urote
- urotnici su spremni priznati habsburšku vlast ukoliko dobiju generalat u Hrvatskoj koji je teritorijalizacijom izdvojen od hrvatskih zemalja, čime je smanjena jurisdikcija bana i teritorijalna podloga hrv. plemstva
- iura municipalia – zakonodavstvo, sudstvo i samouprava – izraz državne svijesti plemstva

- krajina je habsburgovcima bila od koristi jer je predstavljala vojni tabor za obranu položaja habs. u Europi i njihovo čvrsto uporište u našim krajevima
- od 1649. uvedena funkcija „dvorskog agenta“ – na dvoru se brinuo o poslovima Hrvatske
- Ferdinand III. nastoji ukinuti izborno pravo Habsburgovaca na hrv. – ugarsku krunu i pretvoriti ga u nasljedno pravo – neuspješno
- 1627. proglašava Ivaničku, Koprivničku i Križevačku kapetaniju, tj. teritorije hrvatske vlastele gdje su naselili vlasima, a zauzvrat im nudi neke druge zemlje – neodržano obećanja

Utjecaj krajine na ekonomski i društveni razvitak:

- pozitivna strana teritorijalizacije:
 - o obrambeni pojas Varaždinskog generalata stvara sigurnost vlastelinstvima u zaleđu pa se povećava broj stanovništva
 - o krajina je omogućavala domaćem stanovništvu da dođe do položaja slobodnog krajišnika
- negativna strana:
 - o smanjenje banske ovlasti (samo je Banska krajina područje na kojem su Hrvati vršili sve vojne funkcije)
 - o smanjivanjem teritorija smanjivali su se prihodi Hrvatske i Slavonije
- 1640. – ogulinska buna
- 1608. – ugarski sabor razdijeljen na gornji ili velikaški i donji ili plemićki

Ekonomski razvitak:

- 1660. – na Kaptolu osnovan Veliki ceh – udruženje svih obrtnika

Društvene promjene:

- 1640. – Senj dobiva statut po kojem su se plemići odvojili od građana
- Zrinski i Frankopani imaju posjede od Kupe do Jadrana
- Erdody – posjedi između Kupe i Save
- najveće bune se podižu na Banskoj krajini (imanja zg. kaptola i Erdodyja) – seljaci žele postati vojnici zbog povlastica

Seljačke bune u XVII. st.:

- Prva buna Štibrenaca – 1608. – 10. => sukobi s zg. kaptolom kao vlastelinom
- Druga buna Štibrenaca – 1633. – 39. =>
- Prva sisačka buna – 1633. – kmetovi zahtijevaju od kaptola da postanu krajišnici vojnici
- Opći otpor u Posavini – 1653. – 59.
 - o počinje na imanjima Erdodyja
 - o razlog – i kmetstva i vojnička obveza, kmetovi traže ukidanje tlake
- Druga posavačka buna – 1670-71

Urota hrvatskih i ugarskih velikaša:

- do sredine XVII. st. postojala je velika razlika između habsburškog dijela Ugarske i Hrvatske i Slavonije

↓
nezavisniji položaj
plemstva zbog
sudjelovanja u
troškovima obrane

- u Hrvatskoj i Slavoniji se plemstvo mora obraćati na vladara, jer nema financija
- 1606. ugarskom je saboru vraćena staleška samouprava i dana sloboda vjere
- ugarskom se plemstvu činilo da će oslobođenje od Turaka i ujedinjenje zemlja krune sv. Stjepana biti najbolji otpor centralizmu i apsolutizmu bečkog dvora

- na čelo urote protiv habsburgovaca su ugarski palatin Franjo Wesseleny, ostrogonski nadbiskup Juraj Lippay i hrvatski ban Nikola Zrinski (vođa opozicije protiv Bečkog dvora) + niže plemstvo sjevernih ugarskih županija i protestantski gradovi
- Erdelj – žarište otpora
- 1661. – ban Nikola Zrinski izgradio tvrđavu Novi Zrin na turskom teritoriju
- povod ratu protiv Turaka 1663. – 1664. je taj što je Austrija potpomagala austrijske stranke u borbi za Erdelj, na štetu turske stranke
- tursku vojsku predvodi veliki vezir Ahmed Koproli - osvaja najvažniju utvrdu – Nove Zamky
- kršćansku vojsku predvode Petar i Nikola Zrinski
- pad Novog Zrina 1664.
- 10.08.1664. sklopljen mir u Vašvaru – Turci proširili vlast na osvojeno područje, car je priznao Apafyja za erdeljskog kneza, te je platio ratnu odštetu usprkos pobjedi kršćanske vojske kod Monoštora
- mir je sklopljen bez prisustva ugarskog sabora, što se smatralo povredom staleških prava
- zbog toga se u ugraskoj javljaju dva pravca otpora:
 - o protestanti u sjevernoj ugarskoj razmatraju mogućnost priključenja Erdelju i prelasku pod tursku vlast
 - o ugarski i hrvatski velikaši pod vodstvom Nikole Zrinskog => urota
- urota Zrinsko – frankopanska:
 - o potporu traže kod francuskog kralja Ludovika XIV. – Katarina Zrinska ga traži da preuzme protektorat nad Ugarskom i podupre ustanak protiv Leopolda
 - o fran. kralj pristaje na pregovore, ali već sklapanjem tajnog ugovora između habsburgovaca i francuske o podijeli španjolske baštine, Ludovik XIV. osustaje od potpore urotnicima
 - o Nikola Zrinski pogiba u lovu na vepra 8.9.1664.
 - o Petru Zrinskom se pridružuju Wesseleny i Nadasdy
 - o 1666. počinju pregovarati s Turcima
 - o traže pomoć i kod Venecije i Poljske – neuspješno
 - o Petar Zrinski se nada mjestu karlovačkog generala, pa stišava urotu, međutim vraća joj se kad je generalat povjeren Herbersteinu
 - o pridobiva Fran Krstu Frankopana i Franju Rakoczyja
 - o potporu ponovno traže u Turskoj – izaslanstvo pod vodstvom Franje Bukovačkog 1669. odlazi u Solun s uvjetima:
 - sultan treba imenovati Petra i njegove nasljednike za vrhovnog vladara u kršćanskim pokrajinama koje osvoji
 - potvrda vjere, prava i povlastica Hrvatske
 - obrana naših zemalja
 - sultan neće tražiti da naši vojnici idu u rat u daleke zemlje
 - o ovim zahtjevima je Petar htio izboriti za Hrvatsku i Ugarsku status vazalne kneževine kao što je erdelj
 - o o ovom poslanstvu Bečki dvor saznaje preko svog poslanika Casanove
 - o među velikašima i crkvenim dostojanstvenicima Petar nije naišao na odaziv u banskoj krajini (Erdody i Draškovići), a glavni razlog je pokušaj saveza s Turcima, te uz njega pristupaju samo njegovi kmetovi i časnici
 - o buna je svladana pobjedom Herberstaina nad Frankopanovom četom
 - o Petar se s jedne strane bezuvjetno predaje, a s druge šalje još jedno izaslanstvo k sultanu u Budim

- 20.3. 1671. se sastaje tajna konferencija u Beču – Zrinskom će se obećati milost samo da ga se namami u Beč
- Petar po augustincu Forstallu u Beč šalje uvjete predaje:
 - traži Varaždinski generalat, isplatu dugova, bansku plaću i amnestiju za vlahu i episkopa Mijakića
- car skida Petra s banske časti i umjesto njega stavlja N. Erdodyja i biskupa Borkovića
- 18.4.1671. Zrinski i Frankopan stižu u Beč
- osniva se posebni sud koji ih osuđuje na smrt i vrši zapljenu svih njihovih imanja
- suđenje bečkim sudom, a ne ugarskim povrijeđena su staleška prava
- 30.4.1671. izvršena je smrtna kazna u Bečkom Novom Mjestu
- polovina banske krajine dolazi pod upravu komore
- glavni pravni temelj urote je bio 31. članak Andrijiine Zlatne bule iz 1222.g.

Kulturni razvitak u doba protureformacije:

- isusovci – osnivaju gimnazije u Gradecu (1607.), Varaždinu i Rijeci
- 1669. u Gradecu osnivaju akademiju – prva visoka škola u Hrvatskoj
- književnost – isusovci i pavlini
 - Juraj Habdelić – „Prvi otca našega Adama greh“
 - Petar Zrinski – „Adrijanskoga mora sirena“
 - Fran K. Frankopan
- Juraj Rattkay – historičar – autohtonizam Juž. Slavena

HRVATSKA

Hrvatska poslije zrinsko-frankopanske urote:

- u Ugarskoj je umjesto časti palatina uveden komeserijat
- od 1671. mjesto bana nepopunjeno, umjesto njega su dva banska namjesnika – Nikola Erdody za vojne poslove i zg. biskup Martin Borković za civilne
- za razliku od ugarskog, hrvatski se sabor i dalje sastojao
- karlovački general Ivan Josip Herberstein želi odvojiti Hrvatsku od Ugarske i pretvoriti ju u nasljednu habs. zemlju – teritorijem banske hrvatske želi povezati varaždinski i karlovački generalat
- teritorij karlovačkog generalata se povećava zapljenom zrinskih i fran. imanja
- 1680. – obnovljena čast bana – Nikola Erdody
- 1681. – obnovljena čast palatina

Oslobađanje hrvatskih zemalja ispod turske vlasti:

- ustanak u Ugarskoj se nastavlja pod Emerikom Thokolyjem – do 1681. osvaja sjevernu Ugarsku i od sultana dobiva kraljevski naslov kao njegov vazal
- veliki bečki rat 1683. – 1699.:
 - 1683, u Slavoniji izbija ustanak raje pod vodstvom fra Luke Ibrišimovića
 - 1684. – carska vojska oslobađa Viroviticu
 - 1687. – pobjeda nad Turcima kod Harkanja nedaleko Mohača – oslobođen zapadni dio zemlje
 - domaćom vojskom u Pounju i slavonskim krajevima upravlja ban Nikola Erdody – zauzima Kraljevu Veliku 1685.
 - 1689. – oslobođena cijela Lika i Krbava
 - Slavonija je potpuno oslobođena 1691.
 - iste je godine slomljena turska obrambena linija na Savi padom Novog na Uni
 - rat završava mirom u Srijemskim Karlovcima 1699.

Borba za teritorijalno ujedinjenje hrvatskih zemalja:

- nakon što su Turci napustili Slavoniju, vojni zapovjednici nisu mijenjali ništa na uređenju koje su zatekli
 - vojnička samovolja tjera stanovništvo na iseljavanje, a da bi to spriječio car je stanovništvu Virovitičke i Požeške županije objavio 1689. odluku da su kroz iduće 3 godine oslobođeni daća osim javne tlake
 - hrvatski sabor traži da se krajevi koji su bili sastavni dio Hrvatske njoj i vrate
 - vlast u Slavoniji dijele Ratno vijeće (vojni poslovi) i Dvorska komora (vlasnik zemlje čiji su prihodi trebali uzdržavati krajišnike)
 - 1712. Lika i Krbava podređene krajini
 - od krajeva oslobođenih u ratu, hrvatski je sabor zadržao samo krajeve između Kupe i Une
- Slavenska ideja i hrvatskom misaonom razvitku:
- Juraj Križanić – dominikanac
 - o ideja jedinstva slavenskog naroda pod ruskim kraljem
 - o „Političke misli“
 - Pavao Ritter Vitezović
 - o „Odiljenje Sigetsko“
 - o temelji hrv. pravopisa u „Kronika aliti spomen vsega svieta vikov“
 - o politički program o ujedinjenju Južnih Slavena pod carem Leopoldom

Sukobi s Mađarima:

- 1685. sastaje se Banska konferencija – tijelo od 6 članova pod banovim predsjedništvom
- magnati se žele podvrgnuti sudbenosti ugarskog palatina i izjednačiti se s mađarskom aristokracijom
- niže plemstvo u tom trenutku postaje branič municipalnih prava
- 1701. na saboru u Varaždinu se zaljučilo da se od tada tiskaju odluke sabora
- od 1685. sabor je u Beču imao svog opunomoćenika „agens aulicus“
- na saboru 1687. bečki dvor je nametnuo ugarskom saboru priznanje nasljednog prava habsburgovaca na ugarsko, a time i hrvatsko prijestolje u muškoj lozi
- 1703. – ustanak Franje II. Rakoczyja u sjevernoj Ugarskoj zbog uvećanih podavanja
- 1708. – Požunski sabor (zastupao ugarsko plemstvo vjerno dinastiji) – pokrenuo pitanje suglasja hrvatskih i ugarskih zakona => hrvatski se zakoni moraju slagati s ugarskim, čime bi hrvatska izgubila pravo na posebno zakonodavstvo

Hrvatska pragmatička sankcija:

- Karlo III. je u času stupanja na prijestolje jedini muški član habs. dinastije
- poslije njegove smrti bi zaživio zakon iz 1687. po kojem Hrvatska i Ugarska imaju pravo biranja druge dinastije u slučaju izumrća habsburške
- zbog toga dvor želi osigurati nasljeđivanje i po ženskoj lozi
- Emerik Eszterhazy – namjesnik banske časti koji je radio na tome da se na saboru iznese pitanje ženskog nasljeđa
- hrvatski je sabor bio bliži prihvaćanju te ideje od ugarskog – jer je hrv. plemstvo bilo nezadovoljno postupcima ugarskog zbog spornog pitanja autonomnog zakonodavstva
- 9.3.1712. – Emerik na saboru održanom u Zagrebu predložio da hrvatsko kraljevestvo prizna žensko nasljeđe, a zauzvrat traži od habs. potvrdu dotadašnjih prava i povlastica => **HRVATSKA PRAGMATIČKA SANKCIJA**
- dva dana poslije taj je prijedlog prihvaćen kao zakonski članak 7.
- člankom 29. postavljeni su uvjeti pragmatičke sankcije:
 - o pomoć za potrebe krajine
 - o povlastice u oporezivanju
 - o povratak varaždinskog generalata
- jedini protivnik sankcije je Adam Rattkay

- 1723. donešena je Ugarska pragmatička sankcija zakonskim člancima I. i II. => u okviru habsburških zemalja ozakonjena je nerazdruživost zemalja krune sv. Stjepana
- osnovan je Banski stol kao novo sudbeno tijelo

Proširenje Banske krajine. Prva pobuna vlaha

- nakon Bečkog rata širi se teritorij Banske krajine osvajanjem područja između Kupe, Une i Save
- na novoosvojenom području stvorene su kapetanije:
 - o Kostajnička =>
 - o Glinska => zajedno imaju 21 knežiju – administrativno – vojne
 - o Zrinska => jedinice s krajišnicima (pa se zato nazivaju i krajinama)
 - o Jasenovačka =>
- prema kraljevskoj odredbi nakon rata su plemstvo i crkva imali pravo na svoje nekadašnje posjede ukoliko su to pravo mogli dokazati
- vlasli su težili odbaciti podložništvo vlasteli i crkvi, jer im je položaj na njihovim posjedima bio mnogo teži nego na ničijoj zemlji koju su naseljavali petrinjski i kostajnički kapetani i ban (samo vojnička služba)
- povratkom vlastelinstava, vlastelin ne treba više vojnike nego kmetove, zbog čega tjera vlahu krajišnike – jedan od razloga bune
- drugi razlog – suparništvo između bana i varaždinskih generala (u osvajanju teritorija u bečkom ratu sudjelovala je uz bansku vojsku i vojske varaždinskog generalata, pa je generalat prisvajao novoosvojene teritorije)
- središte pobune – Kostajnička kapetanija jer je većina vlaha u njoj bila naseljena, a i zbog toga što je u Kostajnici uz banske čete sjedila i petrinjska posada (kao dio varaždinskog generalata)
- 1695. počinje se postavljati pitanje tko će dobiti zapovjedništvo nad kapetanijom, pa su se ban i petrinjski kapetan natjecali tko će pridobiti više krajišnika
- Erdody su bili najžešći protivnici banske vlasti, a Nikola Erdody je smatrao da vlasli na području Kostajničke kapetanije pripadaju pod zapovjedništvo petrinjskih kapetana jer ih je tamo naselio on sam dok je još vršio dužnost kostajničkog i petrinjskog kapetana
- neki su se vlasli digli protiv bana, a neki su mu ostali vjerni
- jedna skupina pobunjenih vlaha, tzv. prikoglinjski vlasli, su u utvrdi Sračice zatvorili kostajničkog kapetana
- otpor se stišao 1703. godine kada je kralj donio odluku da teritorij između Une i Kupe ako nije pripadao vlasteli ili crkvi pripadne što se vlasništva tiče Dvorskoj komori, a što se tiče jurisdikcije i duhovnih poslova Kraljevstvu Hrvatske, odnosno banu
- 1703. kralj donosi odluku o ukidanju Petrinjske kapetanije, koja je stvarno ukinuta tek 1753.
- na vijest o ukidanju kapetanije opet su se digli vlasli
- sve do rata za oslobođenje (1682.) nije na području Banske Krajine bilo pravih krajišnika, pa su se kmetovi – vojnici poistovjećivali s krajišnicima u Slavonskoj krajini
- sada je došlo do dodira kmeta i krajišnika pod jednom banskom vlašću, pa se kmetu buni jer želi prijeći u položaj krajišnika (da bi se riješio tlake)

Ponovne bune u Banskoj Krajini:

- 1706. na bunu se diže 3000 krajišnika – optužbe protiv banskih službenika koji im nameću namete i oduzimaju zemlju
- 15. travnja 1728. – regulamenta kojom su doneseni propisi za Kostajnički kapetaniju – svaki je krajiški zapovjednik bio zemaljski gospodin, što znači da su časnici u Banskoj krajini zahtijevali od krajišnika tlaku i razne namete; regulamentom se uvela mitničarina na trgovinu krajišnika s primorjem i Karlovačkim generalatom; tražilo se da svi krajišnici imaju jednako oružje; spriječavalo im se iseljenje

- regulamenta dovodi do otvorene pobune na Ivanje 1730., ponajprije kmetovi na imanjima zagrebačkog Kaptola (vođe – Toma Zajec i Matija Milaković)
- buna je ugušena od strane vojske krajišnika Varaždinskog i Karlovačkog generalata (na zapovijed Ratnog vijeća), te vojske banskih četa i banderije

Slavonija u prvoj polovini XVIII. stoljeća:

- do 1745./46. u Slavoniji se održao komorsko- vojnički kondominij kada je ponovno uspostavljeno županijsko uređenje
- 1720. ugarsko je plemstvo prenijelo civilnu i sudbenu upravu u Slavoniji s Dvorske komore na Ugarsku komoru u Požunu
- do tada je Komora rasprodala tamošnja vlastelinstva
- slavonsko je selo bilo izloženo pritiscima vojnih zapovjednika, komorskih službenika, vlastele i crkve
- kada je uvedena ustanova pandura (koji su pazili na javni red i sprečavali hajdučiju) teret njihova uzdržavanja je prenesen na kmetove
- posljedice toga bila su masovna iseljenja i odlazanje u hajdučiju
- Franjo Trenk – od slavonskih hajduka sastavio dobrovoljačke čete svojih pandura
- 22. svibnja 1737. kralj je izdao prvi patent o uređenju odnosa između vlastele i seljaka u Slavoniji (Carolina urbarialis regulatio ili Karlov urbar) – zabranjuje prisvajanje seljačke i općinske zemlje kao i davanje vlastelinske zemlje u zakup, zatim tlaku koja se zamjenjuje novčanim podavanjem, a javna je tlaka zadržana, uzdržavanje pandurija je podijeljeno između vlastelina i kmeta
- provođenje patenta dano je zemaljskoj vladi (Landesdeputation) u Osijeku – sastojala se od glavnog upravitelja (Generalamtsverwalter) i njemu podređenih službenika
- provođenje je bilo neuspješno
- rat za austrijsku baštinu – 1740-48. – u njemu je sudjelovala krajiška i banderijalna vojska iz hrvatskih i slavonskih krajeva
- na najvećem glasu su bili panduri Franje Trenka (u Francuskoj zvani „crveni kapucini“)
- idući u susret hrvatskim i ugarskim staležima, Marija Terezija je 1745. obnovila županijsko uređenje, što nije odgovaralo seljaku jer bi time plemstvo još više učvrstilo svoju vlast – zbog toga se dižu na ustanak (posebno oko Male Vlačke) i traže priključenje Varaždinskom generalatu jer se smatraju krajišnicima
- predvodnici ustanka su Mato Lučić, Ilija Romić i Ilija Paleganović – šalju poslanstvo u Beč
- članovi poslanstva su se proglasili kapetanima, a sastavili su i lažnu ispravu kojom ih tobože kraljica oslobađa poreza
- Ratno vijeće odlučuje da se buna oružano skrši
- 1745. pristupilo se obnovi triju županija – Virovitičke, Požeške i Srijemske – uređene po uzoru na ugarske (veliki župan kojeg je imenovao vladar, dvadesetak činovnika, podžupan kao predstavnik domaćeg plemstva – upravljao svim županijskim poslovima) – ukidanje vojno – komorske uprave
- teritorij jedne županije se dijelio na okružja i kotare na čelu s velikim i malim sucima a kotari su se sastojali od vlastelinstava i predstavljali su osnovne upravne i sudske jedinice
- u upravnim i provincijalnim poslovima županije su bilo podređene vlasti hrvatskog bana
- u poreznim pitanjima podvrgnute Ugarskom namjesničkom vijeću – kontribucija postaje redoviti i stalni porez
- Slavonija ni obnovom županijskog sustava nije bila teritorijalno povezana s Hrvatskom jer ih je razdvajala Varaždinska krajina
- virovitički podžupan Antun Špišić predlaže u ugarskom saboru 1751. da slavonske županije ubuduće budu zastupane i u ugarskom saboru – taj je prijedlog ozakonjen, ali nije

Slavoniju pridružio Ugarskoj niti je izdvojio ispod banske vlasti – ostala je pod banskom sudbenošću, a slavonski su zastupnici kao virilisti sudjelovali u radu hrvatskog sabora

Regulacija Banske Krajine i buna Todora Kijuka 1751.:

- zagrebački je Kaptol na području Banske krajine posjedovao Dubicu, čemu se opiralo hrvatsko plemstvo
- čitava je plemićka klasa bila suglasna u tome da se crkveni posjedi oporezuju kao svjetovni
- 1749. – regulacija Banske krajine – tamošnje krajiške čete su trebale biti uključene u općenitu reformu austrijske vojske poslije rata za austrijsko naslijeđe
- podban Ivan Rauch podupire ovu reformu
- 1750. Marija Terezija određuje da se na području Banske krajine urede dvije pukovnije – kostajnička i glinska, a da trošak njihova uzdržavanja padne na Kraljevinu, na što Rauch nije računao
- ban je postao vlasnik obiju pukovnija, ali je kraljica sama birala pukovnike, a sve ostale časnike sam ban
- podbanska čast je spojena s vlašću župana u dvjema županijama
- 1751. krajišnici dižu bunu u vezi s nepovoljnim položajem koji im je nametnut regulacijom Banske krajine – vođa Todor Kijuk

Osnivanje novih krajina i slom krajiške autonomije:

- još u toku Bečkog rata postavilo se pitanje organizacije područja prema urskoj
- stare krajiške teritorije trebalo je na osnovi kraljevih obećanja vratiti pod jurisdikciju bana i sabora, a krajiško uređenje premjestiti u nove pogranične krajeve
- Varaždinski i Karlovački generalat su u XVIII. st. ušli pod upravom gradečkog Ratnog vijeća, odnosno štajerskih, kranjskih i koruških staleža
- završetkom turske opasnosti staleži gube interes za krajinu, u njoj vide samo ekonomske interese
- 1703. godine centralna vlast stavlja područje između Kupe i Une pod jurisdikciju bana
- u Banskoj krajini bečko Ratno vijeće zamjenjuje Gradačko kao vrhovnu vojnu vlast, a pod njegovim zapovjedništvom zapovijeda ban
- 1703. – odluka o ukinuću Varaždinskog generalata
- 1705. Gradačko ratno vijeće postaje podložno bečkom
- izbijaju mnogobrojne bune zbog nasilja oficira
- daljnja centralizacija – 1737. u varaždinskom generalatu formirane regimente, a 1746. i u Karlovačkom
- 1743. ukinuto je gradačko Ratno vijeće
- centralna vlast na sebe preuzima financiranje Krajine
- u novoosvojenim krajevima carska Komora postaje zemaljski gospodar (sudski, upravno i ekonomski)
- taj se sistem pokušao uvesti i u Liku i Krbavu – nije uspjelo, pa su Lika i Krbava dodijeljene Karlovačkom generalatu 1712.
- na novoosvojenim područjima Slavonije i Srijema osnovane su 1702. dvije nove krajine – Posavska i Podunavska, gdje je stanovništvo podijeljeno na aktivnu miliciju, čardaklije i islužene graničare te na prekobrojno stanovništvo (prekobrojno stan. potpada pod provincijal, a ostali pod vojnu jurisdikciju)
- dodjeljivana su vojna lica, a plaću su dobivali samo viši oficiri
- sudio im je general iz Osijeka
- slavonski general Khevenhuller predlaže reforme zbog zapuštene zemlje, stanovništva preopterećena podavanjima koje je zbog toga iseljavalo (oni žele biti vojnici, a ne seljaci)

- Khevenhullerov prijedlog je – da se Posavska krajina regulira tako da 1/3 krajišnika odlazi u rat, 1/3 čuva granicu, a 1/3 bavi gospodarskim poslovima kod kuće, te da se svi krajišnici oslobode kontribucije
- taj je prijedlog ozakonio car 1734. godine, ali se teško provodio u djelo
- 1737. Khevenhuller provodi oprost od kontribucije o ograničava davanja oficirima
- ukidanjem vojno – komorske uprave u Slavoniji, došlo je do pokušaja novih reformi u onom dijelu koji je ostao pod vojnom upravom – osnovni cilj reformi bilo je formiranje slavonsko-srijemskih regimenti, a taj je posao povjeren 1746. feldmaršallajtnantu baronu Engelshofenu
- formiranjem regimenti krajiška bi se milicija pretvorila u redovnu vojsku
- na osnovi prijedloga hrvatskog bana Batthyanya, Engelshofen je započeo regulaciju 1747. u Slavonskoj i Srijemskoj Krajini:
 - o ukinuta je dotadašnja podjela na Podunavsku, Srijemsku, te Donju, Srednju i Gornju Posavsku Krajinu
 - o predloženo je osnivanje Petrovaradinske, Brodske i Gradiške pješadijske regimente, te Srijemske i Slavonske konjaničke (husarske) regimente
 - o regimente su podijeljene na kompanije
 - o stanovništvo krajine podijeljeno je na 4 klase – prve tri klase predviđene su za ratnu i pograničnu službu i bile su oslobođene kontribucije i rabote, a četvrta klasa je bila klasa „kontribuenata“ – plaćala glavarinu, bila obavezna na rabotu i svojom privrednom djelatnošću je trebala uzdržavati krajinu
 - o jedino čime je stanovništvo bilo opterećeno bila je desetina u naturi i doprinosi za izdržavanje oficira, ali su 1749. ta podavanja ukinuta, kao i što se odustalo od formiranja dviju husarskih regimenti
 - o ova je reforma također propala
- 1753. – Serbellonijev regulament – novi pokušaj reformi
 - o povećao je krajiški posjed tamo gdje je zemlja bila lošija
 - o smanjio broj vojnika
 - o ukinuo kontribuyente
 - o krajišnici su podijeljeni na one u službi i one izvan službe
 - o u rat se polazilo u 3 smjene
 - o zemljišta dodijeljena krajišnicima proglašena su nasljednima
 - o teret krajišnika – javni radovi (osim konjanika)
 - o regulamentu su se najviše protivili krajišnici u Varaždinskom generalatu, koji su tražili samoupravu garantiranu u Vlaškim statutima iz 1630.
 - o Karlo VI. 1717. potvrđuje povlastice iz 1630., ali to ništa ne mijenja
- dvor je sprečavao priključenje pravoslavnih krajišnika u Varaždinskom i Karlovačkom generalatu srpskoj crkvi u H.M., tj. Karlovačkoj mitropoliji
- 1732. grof Cordua pokušava reorganizirati Varaždinski generalat
 - o snizio je plaću običnim vojnicima, a povećao je zapovjednicima
 - o donosi nove promjenjene statute kojima se u potpunosti ukida stara krajiška samouprava
 - o neuspješke reforme
- vojvoda Hildburgshausen:
 - o osnovni mu je zadatak da stvori što jeftiniju krajišku vojsku
 - o proglasio je nove statute
 - prodaja, zalaganje i darovanje zemlje se moglo odvijati samo uz odobrenje zapovjednika
 - umjesto sudaca javljaju se vojni auditori

- uvode se jedinstvene mjere i utezi
- uvjet za stjecanje oficirskog čina je pismenost i znanje njemačkog jezika
- specifično je da se novi statuti donose za krajišnike, ne za vlahu (vlasi su sada samo pravoslavni krajišnici)
- 1746. Hildburgshausen je izvršio reorganizaciju Karlovačkog generalata i formirao regimente
- iste godine izbija brinjsko-lička buna
- 1754. Marija Terezija izdaje „Militar Graenitz-Rechten“, tj. Krajiška prava na osnovi kojih je izjednačeno ustrojstvo Varaždinskog i Karlovačkog generalata i ukinuti posljednji ostaci krajiške samouprave
- na ovo se dižu krajišnici u Varaždinskom generalatu 1755. – vodstvo Petra Ljubojevića
 - u Severinu je proglašena „severinska općina“ kao središte političke organizacije pobunjenika
 - u „Potešćicama“ su izneseni zahtjevi krajišnika – ne žele izjednačavanje s novim krajinama Hrvatske i Slavonije; traže da se ozakoni njihovo predstavništvo „općina ili deputirci“ koje bi zastupalo njihove interese
 - buna ugušena
- potpuni kraj krajiške autonomije predstavlja ukidanje ustanove kneza, kojeg zamjenjuju oficir i podoficir
- 1749. – 51. – provedeno osnivanje banskih regimenti, kod kojih vrhovnu upravu ima Dvorsko ratno vijeće
- 1765. – osnovan je generalni krajiški inspektorat za Karlovačku, Varaždinsku, Bansku i Slavonsku krajinu
- 1783. ujedinjene su banska i varaždinska generalkomada sa sjedištem u Zagrebu
- 1786. osnovana generalkomanda za Karlovačku, Bansku i Varaždinsku krajinu
- 1787. uveden je kantonski sustav uprave Krajine – uprava je odvojena od vojnih poslova, tako da regimenta postaje isključivo vojna jedinica, a na njezinu je teritoriju osnovan kanton kao teritorijalno – upravna jedinica, koji se dijelio na bataljone odnosno kompanije
- uprava kantona bila je u rukama kantonskih oficira
- taj novi sustav je ukinut 1800.
- Stara Gradiška je prva proglašena za vojni komunitet 1748. – središte trgovačke i obrte djelatnosti

Seljačke bune 1755. i njihove posljedice

- 1754. kraljica donosi novi porezni sustav – na veličinu poreza po dimovima do tada je utjecala samo veličina zemljišta, sada je težište pomaknuto na prihod sa zemlje
- vrapčji porez – porez za očuvanje usjeva
- preopterećivanje podložnika od strane vlastelinstva također je jedan od uzroka bune
- prvi im je zahtjev bio da pripadnu Krajini, jer bi tada prestali biti kmetovi
- vođe – Matija Kušić i Stanka Štefića
- u Bisagu je osnovan ratni sud za pobunjenike
- 15. ožujka 1756. kraljica je propisala urabarijalnu regulaciju kojom slavonskom kmetu određuje minimum njegova posjeda i maksimum vlastelinskih tereta, vlastelin je tlaku mogao promijeniti u novčana davanja
- urbar je u prvom redu ograničio samovolju vlastele

Institucionalni ustroj Hrvatsko-Slavonskog Kraljevstva

Kralj

1. Krunjenje krunom Sv. Stjepana

- jedna krunidbena ceremonija (Stolni Biograd, Požun, itd.), dva izjašnjavanja
- ceremonija je morala biti obavljena unutar šest mjeseci od smrti vladara (sazivanje inauguralnog sabora, izdavanje inauguralne krunidbene diplome, crkveni krunidbeni obred i kraljeva prisega). O sadržaju krunidbene diplome vidi Beuc, 167.
- od 1527. do 1687. Kraljevstvo Hrvatske, Slavonije i Dalmacije je izborna, a od 1687. nasljedna monarhija

2. Pravno-terminološki sukobi (Regnum Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae; *partes adnneaxae* odnosno *regna socia* vs. *partes subjectae*; sveta krana kao emblem vlasti vs. sveta krana kao nosioc vlasti itd.,)

3. Kraljeve ovlasti:

- sva reprezentativna prava (pravo navijestiti rat, zaključiti mir, sklapati ugovore s drugim državama, ugovarati saveze, voditi vanjsku politiku i držati predstavništva u inozemstvu te slati poslanstva drugim vladarima);
- vrhovnu sudsku, zakonodavnu i izvršnu vlast, odnosno utjecaj na sve sfere vlasti staleške države (kralj predlaže nacrt zakona i donosi zakone putem dekreta; sabor izražava svoju suglasnost s predloženim zakonima; sabor i kralj dijele zakonodavnu vlast; kralj je ipak superioran jer može i odbiti sazvati sabor i vladati patentima)
- vrhovno vojno zapovjedništvo;
- vrhovno zemljišno gospodstvo;
- pravo podjeljivanja i imenovanja najvažnijih službi, dužnosti i časti (imenovanje bana, velikih župana, kraljevskih savjetnika i dvorskih časti te pravo imenovanja najviših crkvenih dužnosnika);
- najviša patronatska prava (osnivanje i ukidanje biskupija i redova, itd.);
- regalna prava (rudarski regal, regal soli, regal kovanja novca, poštanski regal i tridesetnički regal) i monopoli.

1. Kralj i njegov dvor

2. **Tajno vijeće / *Geheimrat*** (nekoliko najviših dvorskih dužnosnika i kralju bliskih osoba)

3. **Dvorsko vijeće / *Hofrat*** (osnovano 1527. u Beču; od 1537. za Ugarsko-hrvatsko Kraljevstvo nadležan je *Consilium Hungaricum*; Dvorsko vijeće *de facto* ostaje najviši savjetodavni organ)

4. **Dvorska kancelarija / *Hofkanzlei*** (osnovana 1527. u Beču za sve habsburške zemlje, a poslove za Hrvatsko-slavonsko Kraljevstvo obavlja ugarski tajnik Dvorske kancelarije; godine 1620. formirana je Austrijska dvorska kancelarija, a 1690. godine Ugarska dvorska kancelarija, nadležna za Kraljevstvo Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, koje i dalje ostaje bez kancelarije)

5. **Dvorska komora / *Hofkammer*** (od godine 1527. Dvorska komora sa sjedištem u Beču, nadležna je za financijsko poslovanje Nasljednih zemalja i Ugarsko-hrvatskog Kraljevstva; izravno su joj podređene razne komore u Ugarsko-hrvatskom Kraljevstvu; osim **Donjoaustrijske komore** zadužene za austrijske zemlje i područje rudarskih gradova, koja je imala i niz filijala ili **Szepeske komore (*Zipsserisch Camer*)**, odgovorne za Gornju Ugarsku, postojala je i **Ugarska komora (*Hungarische Kammer*)**, zadužena za područje južno od Dunava, uključujući Hrvatsko-slavonsko Kraljevstvo, koje je izgubilo svoju srednjovjekovnu Slavonsku komoru)

6. **Kraljevsko ugarsko namjesničko vijeće** (osnovano 1723. za Ugarsko Kraljevstvo; mjerodavno za Kraljevstvo Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od 1780.; vijeće ima 22 savjetnika iz redova prelatata, velikaša i plemstva; od 1791. imenuje se jedan savjetnik iz Hrvatske; Vijeće dobija naloge od kralja preko Ugarske dvorske kancelarije i daje mišljenja i prijedloge glede određenih zajedničkih poslova)

1. **Ban** (iz redova velikaša; zamjenik mu je vice-ban ili banovac iz redova nižeg plemstva)

2. **Sabor** (na Saboru može osobno sudjelovati svo plemstvo; najviši dužnosnici su protonotar, koji ratificira saborske zaključke svojim potpisom i žigom i brine za knjigu zaključaka, vice-protonotar, povremeni blagajnik, itd; protonotar je kasnije transformiran u čuvara državnog pečata)

3. **Županijske vlasti** (u Hrvatsko-slavonskom kraljevstvu u ranom novom vijeku opstaju tri županije: Varaždinska, Zagrebačka i Križevačka - Virovitička je osvojena 1552.; osim njih postoje nasljedne županije Vinodol, Modruše i Moslavina, koje su vodili Zrinski, Frankopani i Erdödy; županijama su zasjedali župani (*supremus comes*) i njihovi zamjenici podžupani (*vice-comes*); oni su predsjedali i županijskim skupštinama i županijskim sudovima; svaka županija je podijeljena na četiri distrikta ili okruga, koje vodi okružni sudac, kao sudski i upravni činovnik; Varaždinska županija je 1607. godine postala nasljedna županija obitelji Erdödy, te je najstariji član obitelji ujedno bio i njezin župan; Zagrebačka i Križevačka županija imale su jednog zajedničkog župana i to podbana, do 1759.; iste 1759. Marija Terezija je odredila i da svako dopisivanje između dvora i županija ubuduće ide preko bana, znatno smanjivši utjecaj lokalnog plemstva i podbana)

4. **Kraljevsko vijeće za Kraljevinu Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju** (1767-1780; osnovano prema prijedlogu i planu Franza Xavera Kollera, dvorskog službenika zaduženog za 'Bansku Hrvatsku'; s ovim Vijećem je predstavništvo kralja, koje je do sada bio ban, dobilo svoj stalni kolegijalni oblik, slično Namjesničkom vijeću u Ugarskoj; osnivanjem ovog Vijeća Sabor je isključen iz upravne i izvršne vlasti)

Parlamentarini sustavi - osnovna obilježja

Ugarsko kraljevstvo

Saborska zasjedanja - poslije 1541. u Pozsonyu (Bratislava)

- saziva ih palatin ili njegov zamjenik
- redovita zasjedanja

Dva doma

Gornji dom

- prelati-najviši crkveni velikodostojnici

- barones veri – 15-ak osoba

[palatin, hrvatski ban, tavernik, *judex curiae regiae*, *banus Severinensis*, *banus Mochowiensis*, transilvanski vojvoda, vratar (*janitorum*), temiški i požunski župan, peharnik (*pincernarum*), upravitelj kraljevskih prihoda, konjušnik (*agazonum*), posteljničnik (*cubiculariorum*), stolnik (*dapiferorum*)]

- ostali magnati/aristokracija

Donji dom

- 2-4 poslanika iz svake županije Ugarskog kraljevstva
 - 2-3 poslanika Hrvatskog sabora
 - niže plemstvo
 - predstavnici slobodnih kraljevskih gradova
 - niži crkveni velikodostojnici - opati i glavari manjih crkvenih ustanova
-

Hrvatsko-slavonsko kraljevstvo

Saborska zasjedanja - najčešće u Zagrebu

- saziva ih hrvatski ban
- redovita zasjedanja

Jedan dom

- uglavnom niže plemstvo jer je prevladavalo u Kraljevstvu
 - crkveni velikodostojnici
 - predstavnici slobodnih kraljevskih gradova
 - predstavnici plemenitih općina
 - hrvatska i slavonska aristokracija radije odlazi na saborska zasjedanja u Pozsony.
-

Unutrašnje Austrijske Zemlje (Štajerska, Kranjska, Koruška i Gorička s Rijekom i Trstom)

Parlamentarna zasjedanja- u glavnom gradu pojedine Zemlje

- saziva ih nadvojvoda (*Erzherzog, Archduke*) iz roda Habsburgovaca prema potrebi
 - neredovita okupljanja bez zakonodavnih ovlasti
- (u Habsburškim Nasljednim Zemljama parlamentarna zasjedanja nisu isključivo plemićka okupljanja)

Sustav četiri staleža / Sustav četiri klupe

- *prelati, gospoda, vitezovi, gradovi*

Institucionalni ustroj Dubrovačke Republike, Istre i Dalmacije

Glavni predstavnik vlasti je **dužd**.

- predsjedava svim Vijećima; iznosi prijedloge koje je izradio s Malim vijećem pred ostala vijeća; ima vrhovno vojno zapovjedništvo u ratu; s članovima Malog vijeća ima reprezentativna prava; su-potpisuje službenu korespondenciju s članovima Malog vijeća
- ***

Upravni organi Mletačke Republike, kakve poznajemo u ranom novom vijeku, razvijaju se od početka 13. stoljeća.

Veliko vijeće

- čine ga punoljetni plemići; ima oko 2000 članova; ne uključuje svećenstvo; ima vrhovnu zakonodavnu i sudsku vlast; objedinjuje sva druga vijeća

Malo vijeće ili Signoria ili Collegio

- mali duždjev savjet od 6 članova, kojima su u 13. stoljeću pridodani predsjednici triju odjela

Vijeća četrdesetorice, a do 16. stoljeća još 16 članova izvanrednog odbora Senata te ih je s duždem bilo 26; nadzire ostale organe uprave; prisustvuje duždevim audijencijama; osmišljava prijedloge za sjednice ostalih vijeća; sudjeluje na sjednicama drugih vijeća; vrhovni apelacioni sud

Vijeće umoljenih ili Senat

- do početka 16. stoljeća ima 300 članova starijih od 30 godina, uključujući i članove Vijeća desetorice; u Senat se ulazi izborom ili obnašanjem visokih dužnosti; vremenom dobija najviše ovlasti u Republici; odlučuje o svim važnim unutarnjim i vanjskim poslovima Republike (financije, administracija, rat i mir, bira visoke službenike itd.)

Pogled s mora na Duždevu palaču >>

Vijeće desetorice

- uspostavljeno nakon nemira 1310. kao specijalni sud od deset članova; opstaje kao Vijeće desetorice s velikim ovlastima koje mu daje Senat; osim dužda i njegovih šest vijećnika dobija još članova te ima 30-40 članova; u 16. stoljeću kontrolira vanjsku politiku Venecije zanemarujući suradnju sa Senatom (nepovoljni mirovni ugovori s Osmanlijama); godine 1582. sve ovlasti osim sudskih mu se oduzimaju i vraćaju Senatu

Državni inkvizitori (od 1592.)

- s oduzimanjem ovlasti Vijeću desetorice ističe se kao organ od tri lica, koji je Vijeće desetorice osnovalo kao svoj odbor; preuzima sudske ovlasti u ime Senata nadmašuje Vijeće desetorice; bdije nad lojalnošću građana Republike; kontrolira javni i privatni život građana; kontrolira političku djelatnost građana; službeno nadgleda unutarnju i vanjsku politiku Republike preko čega širi ovlasti

DUBROVAČKA REPUBLIKA – aristokratska republika (do 1808.)

- **sažeti prikaz u radu Josipa Lučića** “Društveni odnosi u Dubrovačkoj Republici od 16. do 19. st.”

- Vlastela ima svu vlast (30ak vlasteoskih obitelji, popisanih u knjizi zvanoj *Zrcalo - Specchio*)

- **Veliko vijeće** (*Consilium maius*)

- u vijeće ulazi sva domaća vlastela starija od 18 godina po nasljednom pravu; u 16. stoljeću 150 do 250 članova; sastaje se po potrebi, no obavezno svakog 1. prosinca u godini, kada se bira knez za siječanj i svi važniji organi vlasti za iduću godinu (tajnim glasanjem); bira važne službenike (kneza, članove Malog vijeća i Senata, suce, carinike, pokrajinske knezove); donosi zakone; odlučuje o ratu i miru, pomilovanjima i slično

- **Vijeće umoljenih** (*Consilium rogatorum*) ili **Senat**

- čine ga 33 najuglednija plemića, 11 članova Malog vijeća i knez; ima svu izvršnu vlast u smislu vlade; raspravlja o najvažnijim pitanjima unutarnje i vanjske politike; nameće poreze i carine; izrađuje osnove zakona; imenuje konzule i poslanike i daje im upute te korespondira sa stranim vladarima; nadzire sve službenike i financijsko poslovanje, slanjem nadzornika; može nadzirati i rad sudskih organa

- **Malo vijeće** (*Consilium minus*)

- izvršni organ, koji izdaje policijske i trgovačko-policijske odredbe; čini ga 11 članova (5 sudaca i 6 vijećnika), od kojih dvoje ne smije biti iz iste obitelji; sjednicama predsjedava knez.

- **Knez** (*Rector*)

- predstavnik vrhovne vlasti Republike; bira ga Veliko vijeće s apsolutnom većinom; mandat mu traje mjesec dana, a ponovni izbor smije uslijediti tek nakon dvije godine; nema stvarne vlasti jer odlučuju vijeća kojima predsjedava; čuva pečate, najvažnije isprave i ključeve gradskih vrata.

- Nastanak vojnih institucija u Nasljednim austrijskim zemljama i Hrvatsko-slavonskom Kraljevstvu, kao jedan od aspekata razvoja ranonovovjekovne države.
 - *Staatswerdung* ili *state-making process* (R.J.W. Evans, Winfried Schulze).
 - Ovaj, prilično heterogen, proces započinje već u 15. st. u raznim dijelovima “zapadne Europe”- u upravnoj, financijskoj i vojnoj domeni.
 - Matijaš Korvin pokušava primijeniti neke od metoda “zapadnih” kraljeva na Ugarsko-hrvatsko Kraljevstvo, pri čemu u Hrvatskom Kraljevstvu uglavnom ne uspijeva u temeljnim poreznim reformama.
 - W. Schulze je analizirao ovaj proces u zemljama Unutrašnje Austrije u kontekstu formiranja Vojne krajine.
 - Kako se hrvatsko-slavonska staleška politika u ranom novom vijeku može analizirati u tome kontekstu?
-
- Hrvatsko i slavonsko plemstvo u 16. stoljeću nije uspjelo svoja privatna financijska sredstva, koja su preostala nakon početnih velikih osmanskih osvajanja, kanalizirati u zajedničke obrambene svrhe i osmisliti zajedničku, koherentnu vojnu upravu Kraljevstva.
 - Zbog nespremnosti na ulaganje u zajedničku blagajnu i zbog individualiziranih plemićkih obrambenih taktika, staleži nisu bili uspješni u stvaranju bolje pregovaračke pozicije spram Habsburgovaca. Samostalna blagajna i kancelarija Hrvatsko-slavonskog kraljevstva nisu stvorene ni do 18. stoljeća.
 - Od 1520ih do zadnjih desetljeća 16. stoljeća, staleži Unutrašnje Austrije su uspjeli formirati složeni obrambeni sustav, sastavljen od niza institucija i razgranate vojne hijerarhije na teritoriju ispred svojih zemalja i upravljati njime.
 - To im je uspjelo uglavnom zahvaljujući aktivnoj politici i velikim financijskim ulaganjima u vojne institucije namijenjene krajini - unatoč početno lošijem plemićkom statusu od hrvatsko-slavonskog plemstva (nemaju zakonodavne ovlasti; nemaju nikakve ovlasti nad zemljom koja pripada vladaru/nadvojvodi; kao protestanti su u stalnom vjerskom sukobu sa svojim katoličkim habsburškim vladarima).
-
- Razlozi za kašnjenje u procesu stvaranja novovjekovne države
1. Osmanska osvajanja
 2. Izumrće hrvatskih i slavonskih velikaških obitelji te migracije plemstva i stanovništva pred Osmanlijama.
 3. Otpor hrvatskog plemstva reformama Matijaša Korvina (ponajprije poreznim) usmjerenima ‘modernizaciji’ Kraljevstva.
 4. Sukob hrvatskog i slavonskog plemstva prilikom izbora dva kralja 1527. i građanski rat do 1538. godine, koji su pratila velika osmanska osvajanja.
 5. Oslanjanje na strane financije i pouzdanje u stranu pomoć.
 6. Individualizirana obrana hrvatskog i slavonskog plemstva. Neuspjesi u konsolidaciji obrane i stvaranju kompaktnog obrambenog sustava (Hrvatsko-slavonski sabor iz 1538., kao jedan od većih napora u tome smjeru ostaje nedostatan jer ne uspijeva provesti zaključke u praksi). Postepen gubitak banskih vojnih ovlasti i slabljenje moći sabora.
 7. Kralj zauzima i otkupljuje utvrde od hrvatskog i slavonskog plemstva proširujući, još od 1520ih vojnokrajiški teritorij. Vojna administracija od 1520ih dovodi vojno stanovništvo u opustjela područja (pretežno Kranjske), naseljava ga i plaća zemljom, ne novcem. Time

počinje stvaranje alternative srednjovjekovnoj insurekcijskoj, odnosno banderijalnoj vojsci Hrvatsko-slavonskog Kraljevstva.

8. Tijekom 16. stoljeća kralj je razvio razgranatu civilnu i vojnu upravu nadležnu za Hrvatsko-slavonsko Kraljevstvo, a stacioniranu uglavnom izvan njega. Staleži Kraljevstva nisu uspijevali vratiti ovlasti Kraljevstvu i efikasno konstituirati svoje urede.

9. U Hrvatsko-slavonskom Kraljevstvu razvija se otpor prema institucijama i nastavlja razmišljati u kategorijama plemićkih privilegija, dok visoku stalešku politiku vode gotovo isključivo hrvatsko-slavonski magnati preko Ugarskog sabora. Plemstvo reagira 'konzervativno', boreći se za porezna izuzeća te zadržava srednjovjekovne privilegije i upravu do 18. st., kasno uviđajući da su oboji manje iskoristivi od probitaka koji se ostvaruju kroz staleško djelovanje unutar novih institucija.

10. Hrvatsko-slavonsko plemstvo je u obranu stalno ulagalo velike individualne napore - ljudski i financijski - no oslanjanjem na stari način ratovanja i banderijalnu vojsku u vrijeme velikih vojnih revolucija i reformi, nije uspijevalo osmisliti moderniji sustav obrane. Staleži Nasljednih zemalja i vladar su stoga uspjeli uvesti inovacije i nove vojne urede na vojnokrajiško područje i kontrolirati ih.

➤ **Uspostava Dvorskog ratnog vijeća u Beču, 1556. godine**

- gremij, kojega čine najutjecajni plemići i vojni stratezi
- osnovano zbog nedostatnosti civilnih ureda pri rješavanju obrambenih pitanja
- osmišljava strategiju obrane te nadgleda i usmjerava ogromne financijske izdatke Dvorske komore namijenjene vojsci

➤ **Unutrašnjeaustrijski sabor 1574./1575.**, na kojem je obavljen niz preliminarne razgovora o sustavnom ustroju vojnokrajiške obrane

➤ **Bečko savjetovanje iz 1577. godine**, posvećeno većim dijelom četirima ugarskim krajinama, a manjim dijelom Hrvatskoj i Slavonskoj krajini. Savjetovanje je održano nakon nakon intenzivnih konzultacija Bečkog Dvorskog ratnog vijeća, kralja i niza drugih postojećih vojnih instanci tijekom 1576. i 1577. godine. Na savjetovanju se okupilo desetine najviših uglednika iz svih Nasljednih Austrijskih Zemalja, a staleži Ugarskog i Hrvatsko-slavonskog Kraljevstva nisu bili pozvani.

➤ **Opći sabor staleža Unutrašnje Austrije (Koruške, Kranjske i Štajerske) u Brucku na Muri, 1578. godine**, koji je raspravljao o vjerskim slobodama unutrašnjoaustrijskih staleža, o financiranju krajina i ustroju Hrvatske, Slavonske i Donjougarske krajine.

- Najvažnije odluke Bečkog savjetovanja 1577. godine
- Načelno o vojnoj strategiji u ratovanju protiv Osmanlija, da li to treba biti obrambeni li napadački rat i što bi koje opcije donijele.
- O novom Ustroju vojne krajine (*Bestellung*), odnosno o načinu financiranja pojedinih odsjeka krajine od Drave do Transilvanije i o broju i raspodjeli trupa po utvrdama i terenu na četiri ugarska odsjeka krajine. Dogovoreno je da nadvojvoda Ernest pružme vođenje ugarskih Odsjeka krajine kao vrhovni zapovjednik u kraljevoj odsutnosti.
- O pitanjima opskrbe vojske (*Proviandierung*)
- O artiljeriji
- O izgradnji utvrđenja i drugih obrambenih sustava

➤ O unutrašnjem Obrambenom redu Nasljednih zemalja (*Defensions Ordnung*)

- Najvažnije odluke sabora staleža Unutrašnje Austrije u Brucku na Muri (1578.)
- Od ožujka 1578., habsburški nadvojvoda je službeno preuzeo vojnu upravu nad Hrvatskom i Slavonskom krajinom, kao vrhovni vojni zapovjednik s carskim ovlastima (*Obrist Kriegsherr*). U vojnim pitanjima su mu podređeni ban, glavni zapovjednik Slavonske krajine i glavni zapovjednik Hrvatske krajine. Njima je podređena niža vojna hijerarhija.
- Osnovano je Dvorsko ratno vijeće u Grazu sa svojim uredima, koje postaje neovisno do Dvorskog vijeća u Beču. Hrvatsko-slavonski staleži morali su prihvatiti rješenje iz 1578. kao djelatno za iduće stoljeće.
- Uspostavljen je novi Ustroj (*Bestellung*) Hrvatske i Slavonske krajine i dogovoreni iznosi financiranja (ukupno oko 550.000 rajnskih guldena godišnje).
- Budući da je do 1578. godine, plaćena vojska je bila podijeljena na redovnu / *ordinary* raspoređenu po utverdama (oko 1750 na Hrvatskoj i oko 500 na Slavonskoj krajini) i neredovnu / *extra-ordinary* raspoređenu po šumama i na terenu (oko 1000 na Hrvatskoj i oko 1500 na Slavonskoj krajini), sada je drastično smanjen broj neredovne plaćene vojske. Gotovo sva vojska je raspoređena po utverdama da bi ju se svakodnevno moglo nadzirati i da se spriječi potrošnja novca na vojsku za koju se u svakom trenutku ne zna gdje je.
- Ustaljena je kapetanijska podjela Hrvatske i Slavonske krajine.
- Donesene su odluke o strategiji gradnje utvrda u krajiškom sustavu.
- Razmatran je niz planova za opskrbu Hrvatske i Slavonske krajine namirnicama i oružjem.
- Uređen je sustav skladišta za artiljeriju i krupno oružje u Unutrašnjoj Austriji i na Krajinama.
- Revidiran je i dopunjen unutrašnji Obrambeni red (*Defensionsordnung*) zemalja Unutrašnje Austrije odnosno način popisivanja, podizanja i opskrbe domaće vojske u slučaju potrebe (sustav 30., 10. i 5. čovjeka ovisno o opasnosti).
- Odlučeno je da će prve akcije biti izgradnja nove velike utvrde na Hrvatskoj krajini (budući Karlovac) i velika vojna ofenziva protiv Osmanlija (propala je pod generalom Khevenhüllerom).

- Skica ustroja vojnokrajiške uprave prema odlukama sabora u Brucku na Muri (1578.)

Unutar **Dvorskog ratnog vijeća** (*Hof-khriegs-rath*) u Grazu, kojega je činilo sedam istaknutih pojedinaca (po dva iz Koruške i Kranjske i tri iz Štajerske) formirani su slijedeći uredi, čija su struktura, broj i odgovornosti zaposlenika raspravljani do detalja:

1. **Kancelarija Dvorskog ratnog vijeća** (*Hof-khriegs-canztley*). Tajnik kancelarije Dvorskog ratnog vijeća, ekspeditor i registrator, tri kancelarijska činovnika, vratar i dva iznimno važna službenika za smotru (*Mustermeister*), jedan za Hrvatsku, a jedan za Slavonsku krajinu.

2. **Blagajnički ured** (*Kriegszahlmeisteramt*) na čelu sa Glavnim blagajnikom (*Hofkhriegszahlmeister*) i dva Granična blagajnika (*Gräniz Zahlmeister*), od kojih je svaki bio odgovoran za jednu krajinu.

3. **Logistički ured** (*Proviantmeisteramt*) doživljavao je manje promjene s imenovanjem Glavnog povjerenika za opskrbu i slično. Na koncu, sastojao se od po jednog Glavnog opskrbnika na svakoj krajini (*Proviantmeister*) i njihovog osoblja (*Proviantverwalter*, *Proviantdiener*, itd.) na terenu.

4. **Ured za artiljeriju (*Zeugmeisteramt*)**, koji je do tada funkcionirao povremeno, sastojao se od Glavnog oružara (*Obristen Zeugwarth*), kojem su pomagali Čuvar oružarne, oružarski tajnici, tri oružarska službenika, jedan oružar i 20 puškara (*Püchsenmeister*). Njima su bili podređeni i oružari na terenu (Zagreb, Varaždin i slično).

5. **Ured za gradnju (*Paumeisteramt*)**, koji je do tada također funkcionirao povremeno, imao je Glavnog povjerenika za gradnju (*Obristen Pau-Commissari*), niz građevnih inženjera odnosno arhitekata (*Paumeister*) i pomoćnog osoblja (*Pallier*).

Veći dio namještenika ovih ureda službovao je na Krajini, u raznim povjerenstvima i na raznim zadacima.

- **Najvažnije reforme u Vojnoj krajini - 18. stoljeće**
- 1702. formirane su "Posavska" i "Podunavska" krajina te je novoosvojen prostor Slavonije i Srijema pretvoren u krajinu (Slavonska krajina)
- 1712. Lika i Krbava su nakon dosta vojno-komorskih sukoba prepuštene Karlovačkom generalatu
- 1703. područje između Une i Kupe s izuzetkom Petrinje podređeno je banu, odnosno Dvorskom ratnom vijeću u Beču čime je konstituirana Banska krajina južno od Kupe (stara je sjeverno od Kupe)
- 1745. razgraničuje se prostor krajine i provincijala u teritorijalnom smislu i ukidaju se dvostruke jurisdikcije, nastavlja se s reformama krajiškog uređenja i podjelom krajine na regimente
- polovicom 18. stoljeća počinju se osnivati i Vojni komuniteti kao središta trgovačke i obrtničke djelatnosti (prva je Stara Gradiška, 1748.), koji se najviše razvijaju u Slavonskoj krajini i Vojvodini
- 1735. su odobrene, a 1737. u provedbu krenule neuspješne Khevenhüllerove reforme u Slavoniji
- 1746. započinju polovično uspješne Engelshofenove reforme u Slavoniji
- 1753. počinje provedba Serbellonijeva regulamenta u Slavoniji, čije odredbe će naći i širu primjenu u ostalim krajinama
- 1732. grof Cordua započinje provedbu reformi u Varaždinskom generalatu, koja uglavnom propada
- 1737. vojvoda Hildburgshausen uspješno nastavlja reforme u Varaždinskom generalatu
- 1746. vojvoda Hildburgshausen nastavlja s reformama u Karlovačkom generalatu
- 1750. regulira se Banska krajina odlukama Dvora
- 1754., nakon svih reformi, Marija Terezija izdaje *Militär Graentiz-Rechten*, kojima izjednačuje ustroj Karlovačkog i Varaždinskog Generalata i ukida zadnje ostatke samouprave
- 1807. donosi se Osnovni krajiški zakon za cijelu krajinu osim Erdelja

Društveno raslojavanje u komunalnim društvima na Jadranu - osnove

Tadić, itd.)

- raslojavanje na patricijat/vlastelu, pučane i seljake (u zaleđu postoje razne polunomadske ili izolirane zajednice, koje često izmiču bilo feudalnim bilo gradskim vlastima, sa vlastitom upravom)
- patricijat nastaje s razvitkom europskih mediteranskih, a onda i kontinentalnih gradova od 11. st.
- krug patricija u gradovima zatvoren je tijekom 14. stoljeća, po uzoru na Veneciju ili Dubrovnik
- preduvjet za pripadnost vlasteli u srednjem vijeku bilo je obnašanje upravnih službi, ugled i bogatstvo
- patriciji preuzimaju političku vlast, koju tijekom ranog novog vijeka duže ili kraće uspijevaju zadržati u isključivom posjedu
- iz redova patricijata birani su članovi gradskih vijeća i upravnih tijela (gradski knez, vijećnici, suci)
- trgovanje i novčarsko poslovanje ne smatraju se nedostojnim vlastele već su glavno zanimanje
- patricijski položaj ne ovisi o dodijeljivanju diplome od strane vladara, niti o držanju zemlje
- vlastela je svoje povlastice mogla koristiti samo u granicama svoga grada (izvan grada su mogli imati veći ili manji ugled, no nisu bili smatrani pravim plemićima, što ih je prilično limitiralo u odnosu na plemstvo u unutrašnjosti)
- tijekom ranoga novog vijeka, uslijed razvoja trgovačke aktivnosti Jadranu i razvoja bratovština u dalmatinskim komunama te izumiranja i degeneracije vlastele, ugledni građani se postupno uključuju u sustav političke uprave i odlučivanja.
- također, Mletačka je Republika u raznim komunama (Zadar, Split) potakla uključivanje najimućnijih građana u vlastelu ne bi li balansirala omjer političkih snaga u svoju korist
- u Dubrovniku je raslojavanje bogatijih pučana počelo već polovinom 14. Stoljeća, nakon zatvaranje Velikog vijeća
- trgovci Antunini stvaraju bratovštinu 1348. godine, a trgovci po turskim krajevima, Lazarini, 1531.
- Antunini i Lazarini također zatvaraju svoje krugove te se smatraju građanima (cives), za razliku od pučana (populus), te se u Dubrovniku ne stvara opozicija vlasteli, kao u primjeru Dalmacije
- prisiljena biološkim, ali i ekonomskim razlozima, vlastela tek od zadnjih desetljeća 17. stoljeća postaje prisiljena primati nove obitelji u svoj krug (od 1673. izbor u pojedine funkcije vrši se ždrijebom. Prvi novi vlastelin je postao član Senata 1738. godine, a knez 1786.)
- sukob novog i starog plemstva, Sorboneza i Salamankeza
- dakle, Dubrovačka Republika i Mletačka Istra i Dalmacija pokazuju sličan tip društvenog raslojavanja, u kojem se razlika povlaštenih i običnih ljudi temelji na biološkoj izolaciji, privilegiju političke participacije i financijskoj moći, koja uglavnom proizlazi iz trgovine i novčarstva

- **Plemićke dužnosti, privilegije, prerogativi ...**

NB: stvarni opseg ostvarivanja dužnosti, prava i privilegija različit je od europske regije do regije, s time da je poljsko, ugarsko, hrvatsko i slavonsko plemstvo jedno od najprivilegiranijih u Europi - počevši od 1222.

- **Dužnost vojne službe**

- u prostoru do Drave, na svoj trošak, u sklopu insurekcije, koju odobrava sabor

- preko Drave, ako kralj zahtijeva, na njegov trošak
- fenomen Vojne krajine znatno povećava opseg ove dužnosti - za plemstvo i za ostali puk

➤ **Sudske privilegije**

- posebne sudske procedure (suđenje od strane plemića ili kralja, pravo tužbe za klevetanje plemića, zaštita pred klevetom i optužbama koj dolaze od običnih ljudi, izostanak smrtne kazne ili blaže kazne, odsustvo smrtne kazne osim za izdaju, plemić ne mora svjedočiti pod zakletvom, pravo na nedodirljivost osobe i imanja se ne dokaže krivnja)

➤ **Prerogativi političke participacije**

- pravo na ekskluzivan pristup državnim službama i promociju kroz njih te pravo plemstva da sudjeluje na saborima ili bira delegate za saborska okupljanja
- u Ugarsko-hrvatskom Kraljevstvu, ova prava su dostupna korporativno svom plemstvu, pri čemu prva ograničavanja nižeg plemstva počinje početkom 17. stoljeća
- u Ugarsko-hrvatskom Kraljevstvu plemstvo ima zakonodavne ovlasti, koje u većini europskih zemalja za sebe pridržava vladar

➤ **Fiskalne privilegije**

- izuzeće od plaćanja poreza (u Ugarsko-hrvatskom Kraljevstvu plemstvo je u najširem opsegu oslobođeno plaćanja izravnih i neizravnih poreza, a ostala im je mogućnost dobrovoljnog davanja u vrijeme rata)
- privatna taksacija (plemstvo koje posjeduje zemlju, pobire prihode od svojih podanika ili zakupnika)
- pristanak na oporezivanje (ako vladari žele nametnuti veće poreze plemstvu, trebaju njegov pristanak; ovu povlasticu većina europskog plemstva, koja nema dovoljne političke privilegije, koristi za stjecanje političke moći i utjecaja, preko pregovora i kompromisa s vladarom)

• **Plemićke dužnosti, privilegije, prerogativi ...**

➤ **Seniorska prava**

Posjed zemlje osigurava opsežan broj prava koja posjednik ima prema podaniku:

- mjesto u prvom redu u crkvi, vodeće mjesto u procesijama, poseban tretman u vjerskom obredu
- izvor prihoda (radne, naturalne i novčane obveze, trgovački i trazitni monopoli)
- pravo sudske jurisdikcije nad podanicima na svojoj zemlji, pravo odabira podanika
- pravo potražnje plemićkih obveza prema državi od podanika
- pravo imenovanja lokalnih službenika

➤ **Statusne privilegije**

- formalno priznanje statusa ili ranga, koje osigurava prednosti u javnom životu
- ekskluzivno članstvo i/ili pravo upotrebe određenih institucija (viteških, crkvenih, bankarskih, školskih, ...)
- specijalne insignije (nošenje oružja, nošenje odjeće posebne boje i oblika, grbovi, ...)
- upotreba predikata i posebnog načina oslovljavanja (von, zu, de, ...)
- izbjegavanje manualnog rada i rada povezanog s trgovinom i novčarstvom (ovaj privilegij se često krši, ali rijetko rezultira derogacijom)

- **dim, porta, selište** = porezna jedinica, obračunska jedinica za naplatu poreza do 1598. g.
- **porta** - definirana je 1342. godine kao vrata kroz koja mogu ući ili izaći kola natovarena sijenom ili plodovima; 1467. porta se definira kao potpuno selište i na osnovu te porezne jedinice popisuje se i ubire dika do 1598. godine u Ugarsko-hrvatskom Kraljevstvu

- **dim** (*fumus*) - porez se u Ugarskoj ubire prema portama, a u Slavoniji i Hrvatskoj prema dimovima; mada se ne može pouzdano definirati sadržaj dima u 15. i 16. st. ipak se zaključuje da je vjerojatno bio jednak ugarskoj porti; u drugoj polovici 16. stoljeća u brojnim popisima i uputama se definira da je ono što je porta u Ugarskoj, dim u Slavoniji, što ističe i komorska uputa za ubiranje poreza 1577. upućena zagrebačkom dikatoru Mihajlu Urnozyju; u drugoj polovici 16. stoljeća porta ili dim također znači sesiju (*fumus=sessio integra*)
- **seljačka ili želirska kuća** (*domus*) - osnova za razrez i ubiranje dike od 1598. kad je izvršen prvi popis seljaka, *inquilina* (želira); popis iz ove godine predstavlja prvi popis stanovništva sjeverne Hrvatske u povijesti; ovakvim načinom ubiranja posebno su pogođeni siromašniji seljaci s manjim parcelama i *inquilini* jer je od kuće trebalo iste godine platiti po 50 denara
- **Konumeracija** = županijski porezni popis- popis porti ili dimova prema kojima se naplaćuju svi porezi, redovni i izvanredni
- **Komore** – vidi "HRV POV RNV 4.ppt"

Dika ili kraljevski porez (*taxa, contributio, subsidium, dica, iuvamen, riz*)

- izvanredni porez za namirenje hitnih državnih potreba te granične i vojne potrebe
- raspisuje se po kotarima koji se formiraju unutar pojedine županije, a nadležnost nad kotarom ima *dicator* ili *exactor* (često plemićki sudac), po kojem kotar dobija ime
- kroz cijelo 15. i 16. stoljeće dika se ubire u Slavonskom Kraljevstvu – povlasticom iz 1472. ubire se u polovičnom iznosu u odnosu na Ugarsko kraljevstvo
- dika je ubrana u Hrvatskom Kraljevstvu samo 1470. i 1504.
- naplaćuje se od dima ili porte (ponekad su obuhvaćeni i oni siromašniji) i slijeva u kraljevsku blagajnu (komoru)
- odluku o ubiranju dike donosi Ugarski sabor, a visinu i način ubiranja te izuzeća odobrava i propisuje Hrvatsko-slavonski sabor (samo Matija Korvin ju nameće bez pitanja Sabora, obraćajući se samo županijama i želeći ju pretvoriti u redovnu daću)
- mnogo velikaša, županijskih službenika, a i sam dikator obično bivaju oslobođeni
- opustošeni i napadani posjedi se gotovo redovito izuzimaju iz oporezivanja (posebno dijelovi Križevačke županije i prekokupski krajevi)

Dimnica ili zemaljski porez (*pecuniae fumales*)

- izvanredan, dosta često raspisivan, porez, koji se spominje već od druge polovice 15. stoljeća
- od početka 16. stoljeća raspisuje ga Hrvatski sabor za potrebe zemaljskih organa vlasti (putni troškovi poslanika na Ugarski sabor i kraljevski dvor, neke vojne potrebe i slično)
- pobire se na osnovu poreznih popisa sačinjavanih za ubiranje dike, a u prekokupskim krajevima ubire se prema posebnim ograničenjima
- ubire se u malim iznosima (desetina dike i slično) jer plemstvo uglavnom ne pristaje na veća podavanja za potrebe Kraljevine

Marturina, kunovina (*census marturinus, collecta marturinarum, u Ugarskoj lucrum camerae*)

- redovan porez još od 12. stoljeća
- ide u hercegovu ili bansku blagajnu (desetina ide za dijecezanskog biskupa, a ostatak se dijeli na tri dijela, dva za bana, hercega ili kralja, a jedan za gospodara posjeda)
- u Slavoniji se od 1520ih ubire kunovina kao za Ladislava - forintu na pet dimova ili 20 denara po kmetskom selištu i uglavnom je tada već poreznim egzempcijama postala feudalna daća
- u 16. stoljeću u Hrvatsko-ugarskom kraljevstvu se pretežno ubire dika, a ponekad Hrvatsko-slavonski sabor odobrava ubiranje komorske dobiti, odnosno kunovine, od sesije.

- godine 1570. se određuje da se komorska dobit plaća onda kada se ne bude ubirala dika

F e u d a l n a p o d a v a n j a

Tlaka - radna obveza

- velike razlike od posjeda do posjeda (50-60 dana na godinu na posjedima kanonika, pa do nekoliko dana na godinu)
- tlaka sa zaprekom volova (*aratrum*) vrijedi dva dana ručne tlake; tlaka se često se određuje kao općinska dužnost i tada nije tako velika
- na nekim vlastelinstvima tlaku daje samo dio kmetova, koji su onda oslobođeni novčanih podavanja

Naturalna podavanja

1. Redovite naturalne daće

- redovite selišne daće - podavanje određene količine žitarica prema veličini seljačkog posjeda ili vinograda ili prema broju stoke za rad i slično
- gornica (*jus montanum*, *Bergrecht*) - određuje se prema veličini vinograda, a katkad joj slijede druga podavanja (gornički kapun, daća u vinu,...)
- darovi (časti, *munera*) – prigodna podavanja raznih proizvoda prema veličini selišta ili ih kolektivno daje seoska općina, oko tri puta godišnje
- na crkvenim posjedima se uglavnom ne daju naturalne daće, a na ostalim vlastelinstvima se često smanjuju i komutiraju u novac, kao i darovi- ova podavanja postaju sastavni dio marturine jer se popisom marturine određuje koliko daje selo - kad kralj vlastelinstvo izuzme od marturine ona se daje vlastelinu; - ovisno o vrsti proizvodnje u regiji, neko naturalno podavanje dobija na važnosti

2. Procentualne daće

- destina važnih žitarica; desetina vina; destina sitne stoke (svinje, ovce, janjci); desetina meda
- desetina u naturi se u 15. i poč. 16. st. davala samo na crkvenim posjedima; od dr. pol. 15. st uglavnom je pretvorena u novčano podavanje

3. Naturalno-radna podavanja

- seljaci su vlastelinu obvezni podavanja, koja se ne proizvode na njihovim posjedima (divljač, ribe, kestenje i ponajviše drvo, odnosno sve sa plemićkog posjeda što se nabavlja dodatnim radom i utroškom vremena)

Novčana podavanja

- 1. Redovite novčane daće** se određuju prema veličini seljačkog posjeda, a nekad po dimovima, domaćinstvima, broju krupne stoke i sl.

- redovita selišna novčana daća (*terragium*, *taxa sessionalis*, *census ordinarius* - redoviti činž, *census*) se ubire u dva obroka - na Jurjevo u proljeće i na Martinje ili Miholje u jesen (jurjevščina i martinščina)
- najvažnije novačane daće su komutirana desetina u novac i kunovina; na većini posjeda novčane daće rastu zbog komutacije naturalnih daća
- kunovina je osnovna novčana daća na kaptolskim posjedima, koja se plaća na Martinje, od čega Kaptol uzima dvije, a predijalci jednu trećinu

2. Izvanredne novčane daće

- najvažnije su vojnščina (*taxa exercitualis*) i *collecta* (izvanredna daća na kaptolskim posjedima koja se plaća jednom ili dva puta godišnje)
- feudanci u 15. i poč 16. stoljeća znaju nametati *census extraordinarius* ili *taxa extraordinaria*, koja je veća od redovitih novčanih daća

3. Crkvena desetina

- decimacija je sastavljanje desetinskih registara posjeda (popisi seljaka i iznosa) po desetinskim kotarevima, koje se izvodi poslije žetve (žitarice i sitna stoka) ili berbe vinograda (vino, proso i hajdina); decimatori se ugošćuju darovima

- crkva i feudalci sklapaju ugovore kojima se regulira ubiranje ove daće, odnosno proizvodi od kojih se plaća (od 12. st. ograničava se na žitarice, sitnu stoku, vino, med); siromašni ne plaćaju desetinu, a i feudalci su oslobođeni plaćanja desetine od proizvoda proizvedenih na alodiju
- ako plemić nema kmeta onda plaća desetinu, a negdje ju plaćaju i želiri (bezzemljaši)
- iznosi se određuju prema desetinskim kupovima za pojedini proizvod (kupovi su određeni već u 15. stoljeću za Matije Korvina), no razlike od vlastelinstva do vlastelinstva ipak postoje; iznosi su fiksni, čak i ako desetina komutira u novac, što je zbog rasta cijena povoljno za kmetove
- desetina se plaća u dva obroka, kad seljaci prodaju proizvode, a za kašnjenje crkva uvodi globe (birsag)